

CENTRE INTERUNIVERSITAIRE
D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

INTERUNIVERSITAIR CENTRUM
VOOR HEDENDAAGSE GESCHIEDENIS

Cahiers 12 Bijdragen

Dr. M. DE VROEDE

DE VLAAMSE PERS
IN
1855 - 1856

1960

ÉDITIONS NAUWELAERTS
LEUVEN-LOUVAIN

BÉATRICE-NAUWELAERTS
PARIS

COMITÉ DIRECTEUR
DU CENTRE
INTERUNIVERSITAIRE D'HISTOIRE CONTEMPORAINE

BESTUURSCOMITÉ VAN HET
INTERUNIVERSITAIR CENTRUM VOOR
HEDENDAAGSE GESCHIEDENIS

G. JACQUEMYS, Université Libre de Bruxelles, président.

R. DEMOULIN, Université de Liège.

H. HAAG, Université de Louvain.

J. DHONDT, Universiteit Gent, secretaris-penningmeester.

INLEIDING

Het ontstaan van een grotere belangstelling voor de hedendaagse geschiedenis heeft in ruimere kring het inzicht doen doordringen, dat de kranten een bijzonder rijk materiaal bevatten. Er wordt meer en meer gebruik van gemaakt. Men betreurt dan ook dat de geschiedenis van de Belgische pers nog moet worden geschreven. Alvast constateert men het verschijnen van enkele wetenschappelijke bijdragen op een terrein waar, in het verleden, een aantal amateurs zo slordig hebben gewerkt.

Ik heb elders een studie over de Vlaamse pers tussen 1830 en 1860 in 't vooruitzicht gesteld. In onderhavige publicatie worden gegevens verstrekt betreffende de situatie in 1855 en 1856, twee jaren die ik, met het oog op de toenmalige Vlaamse Beweging, in de diepte heb onderzocht. Het werd me daarbij zeer spoedig duidelijk, dat over de Nederlandstalige bladen uit die tijd nog alles te zeggen valt, een aantal gegevens uit enkele verouderde en dikwijls onbetrouwbare bijdragen niet te na gesproken. Wij bezitten niet eens een lijst van hetgeen verschenen is. In dat tekort heb ik eerst en vooral willen voorzien.

De term „pers” wordt hier gebruikt met betrekking tot de nieuws- en aankondigingsbladen. Buiten beschouwing bleven de veertien-daagse, maandelijke, tweemaandelijke of driemaandelijke periodieken. Aan de andere kant kwam geen enkel Vlaams blad uit de jaren 1855-1856 zevenmaal per week van de pers. Zij die zes-, drie- of tweemaal per week het licht zagen, werden alle opgenomen. Een moeilijkheid deed zich alleen voor met de organen die eenmaal per week verschenen; ze sproot vooral voort uit de terminologie.

Het verschil tussen een „weekblad” en een „dagblad” van de huidige tijd is voor iedereen duidelijk. De term „weekblad” past echter alleen voor enkele van de toenmalige wekelijkse bladen, voor deze namelijk die een strikt literair, godsdienstig of technisch karakter hadden (1). Men dient ze, naar vorm en inhoud, als periodieken te

(1) *De Akkerbouw, landbouwkundig weekblad, verschynende den Zondag*, 7de jg., 17.12.1854-9.12.1855; 8ste jg., 16.12.1855-7.12.1856 (Gent).

De Katholyke Zondag, een wekelyksch blad, toegewyd aen godsdienst en zedeleer. Uitgegeven door A. V[AN] B[ECELAERE], priester, met de medewerking van verscheide geleerde personen; 1ste jg., 1854-1855; 2de jg., 1855-1856 (Brugge).

Het Letterblad, wekelyksche uitgave; (Antw.), 1856.

De Schoenmaker; (Brussel), 1855-1856.

Het Volksblad; (Antwerpen), 1856.

beschouwen; zij werden daarom niet besproken. De overgrote meerderheid — die dus wel werd opgenomen — moet niet in de eerste plaats vanuit het oogpunt der periodiciteit worden bekeken. Men neme in aanmerking : het formaat, de indeling, de berichtgeving, de politieke belangstelling, de actualiteit, de aankondigingen. In al die opzichten verschilden de meeste wekelijkse organen niet van de tweemaal of meer per week verschijnende. Logisch gesproken horen ze daarbij thuis. Ook zij waren op de berichtgeving en / of op de aankondigingen afgestemd.

Het lijkt dus aanbeveling te verdienen niet van „weekbladen”, doch van „nieuwsbladen” te spreken. Onder die term worden overigens, met uitzondering van de dagbladen in de letterlijke zin, naast de bovenbedoelde wekelijkse bladen ook alle meermaals per week verschijnende kranten gevangen. Hij geeft dus de concrete inhoud weer van hetgeen hier onder „pers” wordt verstaan, nl. het geheel van de bladen die het publiek min of meer uitgebreide informatie bezorgden en die, hoewel niet in alle gevallen, ook de spreekbuis waren van de diverse schakeringen der openbare mening.

Voor ieder blad heb ik, in de mate van het mogelijke, een aantal inlichtingen verzameld betreffende uitgave, redactie, afzet, karakter en politieke kleur. Die gegevens werden vooreerst in een alfabetische lijst van de kranten opgetekend en daarna overzichtelijk gegroepeerd en gecommentarieerd met het oog op de getalsterkte, de verspreiding, de periodiciteit en de politieke belangstelling in het algemeen. Bijzondere aandacht werd verder besteed aan de vraag, welke betekenis de Vlaamse bladen hadden voor de Vlaamse Beweging. De structuur van de pers kon slechts gedeeltelijk worden achterhaald. Tot verduidelijking van dat probleem is het doornemen van alle verschenen — of bewaarde — jaargangen noodzakelijk en dan zijn de resultaten meestal nog teleurstellend, omdat we praktisch over geen persarchieven beschikken.

Ik heb in het onderzoek ook die kranten betrokken waarvan niets meer te vinden is. Aangezien ik aldus wel eens moest steunen op bibliografieën of monografieën waarvan de schrijvers de bladen zelf niet hebben gezien, dient in een aantal gevallen betreffende de juistheid van de opgenomen gegevens een voorbehoud te worden gemaakt, of althans een vraagteken geplaatst. Dat bezwaar leek echter, met het oog op het geheel, niet doorslaggevend.

ALFABETISCHE LIJST
VAN DE VLAAMSE NIEUWSBLADEN UIT 1855-1856

De gegevens werden, waar het mogelijk was, aan de collecties zelf ontleend. Ik maakte ook gebruik van persstudies en briefwisseling. Voor de kranten waarvan ik geen nummers kon terugvinden, heb ik gesteund op wat volgt :

1. F. DE POTTER, *Vlaamsche Bibliographie. Lijst der boeken, vlug- en tijdschriften, muziekwerken, kaarten, platen en tabellen, in België van 1830 tot 1890 verschenen*, Gent, Kon. Vl. Acad. voor Taal- en Lett., 1893.

In dat werk wordt zeer veel aangeduid, maar het is erg onbetrouwbaar. Het wordt verder geciteerd als : POTTER.

2. Een onvolledige lijst van toenmaals verschijnende Vlaamse kranten, gepubliceerd in *De Onafhankelyke* van 8 febr. 1855.

3. Een vrij betrouwbare doch niet heel volledige opgave in het door CH. HEN uitgegeven *Journal de l'imprimerie et de la librairie en Belgique*, jg. III, 1856, blz. 21-25. Deze bron wordt verder geciteerd als : HEN.

4. Het *Tarif d'abonnements aux journaux belges et étrangers d'administration des chemins de fer, postes et télégraphes*, Brussel, begin januari 1856. Dit *Tarif* is onvindbaar. De gegevens die het verstrekte werden samengevat in de *Messenger des Sciences Historiques*, 1856, blz. 126-127, *Le Messenger de Gand*, 8 jan. 1856, *L'Avenir*, 6 jan. 1856 en *Le National*, 10 jan. 1856, welke laatste samenvatting werd opgenomen door E. Vandenpeereboom in zijn studie *Du gouvernement représentatif en Belgique (1831-1848)* (1). Wij krijgen hier een beeld van de verdeling van de bladen over de respectieve provinciën, doch de titels van de Nederlandstalige worden haast niet vernoemd. Terecht liet Vandenpeereboom opmerken (2), dat een aantal daarvan in het *Tarif* werden vergeten.

(1) Dl. II, Brussel 1856, blz. 347-349.

(2) *Op. cit.*, blz. 349, noot 1.

5. De *Liste des journaux ayant parus à Anvers depuis 1605 jusqu'au 31 décembre 1899*, in : *Anvers-Pressophile*, I-II, 1900-1901, blz. 111-112.

6. P. ALLOSSERY, *Geschiedkundige boekenschouw over het huidige West-Vlaanderen in 't algemeen en zijne gemeenten in 't bijzonder*, dl. II, Brugge 1913. Soc. d'Emulation de Bruges, *Mélanges* VI.

7. De persstudies, onder de nrs. 1182-1209 vermeld in mijn *Bibliografische Inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging*, 1830-1860, Leuven, Parijs, 1959. Interuniv. Centrum v. hedend. gesch., Bijdragen 8.

8. Vermeldingen in bewaarde nieuwsbladen.

De verstrekte gegevens zijn telkens voorafgegaan door een nummer. De rangschikking is aldus opgevat :

1. periodiciteit (1×, 2×, 3× of 6× per week)
2. plaats van verschijnen
3. uitgever en/of drukker
4. redactie
5. motto
6. politieke kleur
7. varia betreffende uitgave, inhoud of oplage; verwijzing naar literatuur
8. vindplaats

De titels van de kranten waarvan ik geen enkel exemplaar kon terugvinden, zijn door het teken * voorafgegaan.

1. ADVERTENTIEBLAD VAN LIER EN ALLE DE OMLIGGENDE STEDEN EN DORPEN.

22ste jg., 1855; 23ste jg., 1856.

1. 1×
2. Lier
3. Drukkers en uitgevers : gebroeders Van In
4. Literaire medewerking van Lierse schrijvers en rijmelaars, als P. J. Bellens
5. —
6. A-politiek
7. Aankondigingsblad :annoncen, burgerlijke stand, officiële me-

dedelingen. Soms aangevuld door een verhaal of een gedicht.
Artikelen noch nieuwsberichten.

Cfr. M. DE VROEDE, *Ontstaan en ontwikkeling van de oudste Lierse nieuwsbladen*, in : 't Land van Ryen, jg. VIII, 1958, blz. 115-119.

8. Stadsbibliotheek Lier.

2.*ADVERTENTIEBLAD.

1. I X
2. Meulebeke

3.*ADVERTENTIEBLAD.

1. I X
2. Roeselare
3. D. Van Hee.

4.*ADVERTENTIEBLAD.

1. I X
2. Torhout
3. P. Stock
7. Volgens HEN gratis uitgedeeld.

5. ADVERTENTIEBLAD DER STAD VEURNE.

Nrs. 1525, 6 jan. 1855-1576, 29 dec. 1855.

1. I X
2. Veurne
3. Drukkers-uitgevers : P. Ryckeboer & zoon
4. Redacteur : uitgever P. Ryckeboer
5. —
6. A-politiek
7. Sedert 1 okt. 1825. Hoofdzaak : aankondigingen ; ook berichtgeving en varia, waaronder gedichten.
8. Bibliotheek van het Willems-Fonds te Veurne.

6.*DE AELSTENAER. ZONDAGSBLAD.

1. I X
2. Aalst
3. Ducaju-De Vylder
6. Liberaal
7. Volgens WARZEE, *Essai*, blz. 232, sedert 15 dec. 1841.

7.*DE AENKONDIGER VAN BOOM EN DER OMLIGGENDE STEDEN EN DORPEN.

1. I X

2. Boom
3. Lamot-De Pauw
5. Onpartydigheid
7. Sedert 1848.

8.*AENKONDIGER VAN HET LAND VAN AELST.

1. 1 ×
2. Aalst
3. Spitaels-Schuermans
7. Vermoedelijk alleen aankondigingen.

9.*AENKONDIGINGSBLAD VAN BEVEREN.

1. 1 ×
2. Beveren
3. F. Sloer
7. Sedert 1851.

10. HET AENKONDIGINGSBLAD VAN TURNHOUT. GAZETTE VOOR ALLE STANDEN. NIEUWSTYDINGEN, KOOPHANDEL, NYVERHEID, LANDBOUW, LETTERKUNDE, NUTTIGE WETENSCHAPPEN, BEKENDMAKINGEN, ENZ.

22ste jg., 1855; 23ste jg., 1856.

1. 1 ×
2. Turnhout
3. Brepols & Dierckx zoon
4. ?
5. Tandem fit surculus arbor
6. Katholiek
7. Sedert 1834.

Met 6 dec. 1856 (nr. 49 van de 23ste jg.) verdwijnt het lidwoord *Het* uit de titel.

Bevat aankondigingen, een overzicht van het staatkundig nieuws, een of meer korte artikelen, diverse binnen- en buitenlandse berichten, kerkelijk nieuws, kunst- en letternieuws, plaatselijke mededelingen, laatste en allerlaatste berichten, beurs- en marktijdingen, geen feuilleton, soms „Mengelingen”.

In het nr. van 6 jan. 1855 richtte het blad zich als volgt tot het publiek : „Dit blad wordt gedrukt Zaturdags kort na de middag, zoodra de middenprys der graenmarkt te Turnhout is vastgesteld. Niettegenstaende dit vroegtydig verschynen behelst het, in eene byzondere afdeeling, de nieuwste post- en telegraeftydingen uit het land zelve, uit Frankryk, Duitschland,

Engeland, Holland, enz., zoodat het met het nummer van dien dag van het beste journael kan vergeleken worden, waerby men heeft een volledig overzicht van het nieuws der voorgaende zes dagen en van de Belgische Kamers, mitsgaders alles wat de belangen der Kempen of de regten harer inwooners mag gelden. Het geheel levert dus eene lezing op, welke dengenen die slechts luttel tyd aen het doorsnuffen (*sic*) van nieuwspapieren kunnen of willen besteden, een volkomen denkbeeld geeft van hetgeen er omgaet in de politieke wereld, in de kerkelyke zaken, in de letteren, in de kunsten, enz., waerby komt de aenteekening der dagelyksche gebeurtenissen in de streek, de scheepslyst der haven van Antwerpen, de notering der fondsen te Antwerpen, te Amsterdam, te Londen, te Weenen, te Francfort en te Parys, de prys-courant der koopwaren en het wekelyks (*sic*) overzicht der handels-operatiën te Antwerpen, de markten van geheel het land, enz., alles met den meest mogelyken spoed afgekondigd”.

Volgens BRAEKMAN, in : *Taxandria*, I, 1904, blz. 143-145, opgericht vooral om de publiciteit te verzorgen van verkopingen, enz., zou het zich met „politique militante” nooit erg ingelaten hebben.

8. Firma Brepols, Turnhout.

II. ALGEMEEN AENKONDIGINGS-BLAD VAN MECHELEN, ANTWERPEN, LIER, TURNHOUT, BRUSSEL, VILVOORDEN, ENZ. JOURNAL UNIVERSEL D'ANNONCES DE MALINES, ANVERS, LIERRE, TURNHOUT, BRUXELLES, VILVORDE, ETC.

83ste jg., 1855; 84ste jg., 1856.

1. I X
2. Mechelen
3. E. F. Van Velsen; over deze drukker, cfr. F. E. DELAFAILLE, *Bijdragen tot opheldering gesch. v. Mechelen*, I, blz. 115-117.
4. ?
5. —
6. A-politiek; katholiek
7. Drie bladzijden op de vier bevatten aankondigingen, overwegend in 't Nederlands; de rest bestaat uit „Mélanges”, bijna uitsluitend in 't Frans. In jg. 1856 komt een enkele keer ook een Vlaams feuilleton voor.

In dec. '56 richtte de uitgever een oproep tot zijn lezers, waarin hij de geruchten over staking van het blad logenstrafte. Hij had met concurrentie af te rekenen. Deze gold de publicatie

van de notariële aankondigingen : cfr. *Mechelsch Berigt*, 11 jan. 1857.

Cfr. E. VAN DOESELAEER, *Opzoekingen*, blz. 7-18.

8. Stadsarchief Mechelen.

12. ANNONCENBLAD VAN GEERARDSBERGEN, VERSCHYNENDE ALLE ZONDAGEN.

1. I X

2. Geraardsbergen

3. Drukker-uitgever : P. Byl-Van Achter

4. ?

5. —

6. A-politiek

7. Sedert 1852. Bevat allerlei berichten, een artikeltje, aankondigingen en marktprijzen.

8. Nr. 3 van jg. V, 20 jan. 1856, in : *Office Mondial de Documentation*, Brussel.

13.*ANNONCENBLAD VAN OOST- EN WEST-VLAENDEREN.

1. I X

2. Gent

3. Volgens HEN, blz. 21 : A. Neut

Volgens F. VANDERHAEGHEN, *Bibliographie gantoise*, dl. V, blz. 319 : P. Van Hifte & Cie.

7. Het eerste nummer verscheen op 12 aug. 1855 : volgens VANDERHAEGHEN, *op. cit.*, V, nr. 10.837.

Luidens HEN gratis verspreid in de „établissements publics”.

14.*ANNONCENBLAD VAN TEMSCHE.

1. I X

2. Temse.

15. BEURZEN-COURANT, DAGBLAD VOOR MAKELAERS, BANKIERS EN FONDSENHOUDERS, VERSCHYNENDE ZES MAEL TER WEEK.

1ste jg., 1856.

1. 6 X

2. Gent

3. Uitgever : A. Daele

4. Redacteurs : A. Daele, C. H. Van Boekel en F. De Potter.
Medewerker : J. M. Dautzenberg (blijkens brief van A. Daele aan Dautzenberg, 23.12.1856; hs. Arch. en Museum v.h. Vl. Cultuurleven, D 1141/B).

W. ROGGHE, *Gedenkbladen*, blz. 258, noemt als medewerkers

ook P. De Baets en K. Van Acker, maar dat geldt vermoedelijk voor latere jaren.

5. —

6. Volgens het proefnummer van 15 maart 1856 „Geheel en al vreemd aen politieke kleur of staetsparty; gansch onafhankelyk van welkdanigen invloed”.

„Onpartydig”, naar de mening van C. J. Hansen (brief aan Dautzenberg, 15.7.1856; hs. Arch en Museum v.h. Cultuurleven, H 2555/B).

Katholiek, volgens I. VON DUERINGSFELD, *Von der Schelde bis zur Maas*, dl. III, blz. 307.

Inderdaad katholiek, doch gematigd.

7. Volgens VERSTRAELEN, *Kathol. pers te Gent*, blz. 74, gesticht door kanunnik J. Verschueren, notaris Van de Weyer en advocaat Claeys-Bouuaert.

Proefnummer : 15 maart 1856; eerste nr. : 17 maart.

De ondertitel, „dagblad voor makelaers, bankiers en fondsenhouders”, verdween haast onmiddellijk. Het blad had inderdaad geen gespecialiseerd karakter, was een algemeen informatieblad. Op 15/16 dec. 1856 werd de benaming dan ook : „Dagblad voor alle standen”. Op dezelfde datum vergrootte het formaat.

Cfr. VERSTRAELEN, *op. cit.*, blz. 72-75.

8. Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Gent.

16.*DE BODE DER STAD EN HAVEN VAN NIEUPOORT.

1. I ×

2. Nieuwpoort

3. Weduwe J. De Cuyper

5. Elk het zyne

6. Volgens J. DE SMET, in : *Biekorf*, 1952, blz. 11, was dit blad in 1848 zeer gematigd en bemoeide het zich niet met politiek. In de jaren '50 liberaal.

7. Sedert 2 april 1846, tot einde 1858.

Wel eens geciteerd in andere kranten.

17.*DE BOTERKOOPER VAN DIXMUDE. DONDERDAGBLAD VOOR NIEUWSTYDINGEN, ANNONCEN EN MARKTPRYZEN.

1. I ×

2. Diksmuide

3. J. Sackenpré

5. Zonder zout

6. Liberaal

7. Sedert 1849. Tegenvoeter van 't Boterkuipje.

18.*'T BOTERKUIPJE. EEN DONDERDAGBLAD VOOR AENKONDIGINGEN,
TYDVERDRYF EN ALGEMEENE BELANGEN.

1. 1 ×
2. Diksmuide
3. P. Vion
5. Met een graentje zout
6. Katholiek
7. Volgens DE SMET, in : *Biekorf*, 1952, blz. 11, in 1846 door de geestelijkheid gesticht om het liberale *Weekblad van Dixmude* te bestrijden.

19.*DE BRABANDSCHE LEEUW.

1. 1 ×
2. Brussel
3. Van Damme
7. Eerste nummer op 19 aug. 1855, volgens *De Klauwaert*, I, 1855, blz. 28. Niet vermeld in HEN. In 1856 misschien gestaakt.

20. DE BROEDERMIN.

8ste jg., 1855; 9de jg., 1856.

1. 6 ×
2. Gent
3. Drukker : B. De Vos
4. Directeur : C. Leirens
Hoofdredacteur : F. A. Boone
Waarschijnlijk mederedacteur in 1855 : C. H. Van Boekel
5. — Het regt is de souverain der wereld.
— Zalig zyn de zachtmoedigen, want zy zullen de aerde bezitten.
6. Liberaal met sterke democratische inslag. Het blad eenvoudig een socialistisch orgaan noemen (C. HUYSMANS, 75 *Années de domination bourgeoise*, blz. 80), is overdreven, althans met betrekking tot de jaren 1855-'56.
7. In 1848 opgericht in verband met de toenmalige gebeurtenissen (cfr. J. DHONDT, *Woelingen te Gent in 1848*, in : *Hand. Mij. Gesch. en Oudh. Gent*, n. r., III, 1948, blz. 33-68). Na 1849 „veel burgerlijk-braver” geworden : J. KUYPERS, in : *Nieuw Vlaams Tijdschr.*, IX, 1955, blz. 1329.
Sterk politiek geïnteresseerd. Uitvoerige informatie. Toon-
aangevend voor de „links”-georiënteerde vlaamsgezinden.
Luidens een hoofdartikel, nr. van 18 maart 1855, telde geen enkel Vlaams blad zoveel abonnees als *De Broedermin*.
8. Bibliotheek Rijksuniversiteit te Gent.

21. BURGERWELZYN.

5de jg., 1855; 6de jg., 1856.

1. 3 ×
2. Brugge
3. Drukker-uitgever : J. Fockenier
4. Hoofdredacteur : A. J. Boeteman
Misschien mederedacteurs : P. J. Renier en Deny
5. — Eendragt maekt magt
— Vaderland en Godsdienst
6. Liberaal
7. Einde 1850 opgericht door J. Fockenier en A. J. Boeteman.
De laatste bleef medeëigenaar tot einde dec. 1860.
Allereerst informatieblad. Partijpolitieke polemiek met de *Standaerd van Vlaenderen*.
Volgens *La Patrie*, 28 febr. 1855, in leven gehouden dank zij een subsidie, in de vorm van tweehonderd abonnementen, bezorgd door „des fonctionnaires très haut placés”.
8. Drukkerij A. R. L. Fockenier, Zilverstraat 13, Brugge.

22.*DAGBLAD VAN KORTRYK.

1. 2 ×
2. Kortrijk
5. Algemeen Nut
6. In 1848 zonder kleur : volgens DE SMET, *op. cit.*, blz. 10.
7. Bezat naar verluidt (*ibid.*) in 1848 weinig invloed.

23. DEN DENDERBODE.

1855; 1856.

1. 1 ×
2. Aalst
3. Drukker-uitgever : A. Byl
4. Directeur-redacteur : A. Byl
5. Cuique suum
6. Katholiek
7. 9de jg. : nr. 419, 17.9.1854 — nr. 473, 23.9.1855
10de jg. : nr. 474, 30.9.1855 — nr. 525, 21.9.1856
11de jg. : nr. 526, 28.9.1856 — nr. 577, 20.9.1857.
Zeer sterk antiliberaal, polemisch partijblad. Bestendig in tweegevecht met *Het Verbond*. Spreekbuis van de conservatieven.
Ook buiten Aalst gelezen : volgens *Le Messenger de Gand*, 7 juni 1856, een van de op het platteland meest verspreide katholieke kranten. Het nr. van 3 febr. 1856 maakte bekend

dat het aantal abonnees bijna verdriebubbeld was. Telde er 1700 in maart 1858.

Aan dat succes was de combattiviteit van Byl vermoedelijk niet vreemd. Wegens laster had hij in juli-augustus 1855 met het gerecht te maken : cfr. nr. 492, 3 febr. 1856. Begin jan. 1856 werd hij, om wille van beledigingen, door de tuchtraad van de Aalsterse burgerwacht veroordeeld. Die zaak verwekte in het land heel wat opschudding, werd ook in de Kamer ter sprake gebracht. Het Hof van Verbreking vernietigde het vonnis van de tuchtraad, doch op 14 april ging deze tot een tweede veroordeling over, dit maal door het genoemde Hof in juni bekrachtigd. Cfr. de nrs. van 6, 13 en 20 jan., 10 en 17 febr., 20 april en 8 juni 1856.

Bevatte, naast de politieke artikelen, een buitenlands overzicht, diverse berichten, een feuilleton, de marktprijzen en aankondigingen.

8. De Heer Van de Putte, Korte Zoutstraat 29, Aalst.

24.*DE DIXMUDENAER. ZONDAGSBLAD VOOR DE STAD EN HET ARRONDISSEMENT.

1. 1 X
2. Diksmuide
3. Eug. Van Cuyck
7. Sedert 1845 ?

25.*DE DORPSBODE. ZONDAGBLAD.

1. 1 X
2. Roesbrugge-Haringe.

26. DE DURMBODE, ZONDAGSBLAD.

1. 1 X
2. Lokeren en Zele
3. Uitgevers-drukkers : gebroeders Cruyt
4. ?
5. —
6. Geen
7. Sedert 1854. Bevat uitsluitend aankondigingen, officiële mededelingen en marktprijzen. Op 500 ex. gratis verspreid.
8. Jg. III, nr. 40, 5 okt. 1856 : Office Mondial de Documentation, Brussel.

27. DE DYLBODE. WEKELYKSCH NIEUWS- EN AENKONDIGINGSBLAD. 10de jg., 1855; 11de jg., 1856.

1. 1 X

2. Mechelen
3. Drukker-uitgever : J. F. Olbrechts; cfr. DELAFAILLE, *op. cit.*, dl. I, blz. 133-137.
4. Medewerker tot 10 nov. 1856 : A. A. Rampelbergh
5. Onpartydigheid. Gematigdheid. Waerheid.
6. A-politiek
7. Voor het grootste deel aankondigingen. Zo goed als geen artikelen.
Laatste nummer op 28 dec. 1856 : werd het *Mechelsch Berigt*. Ook formaat en inhoud veranderden.
Cfr. VAN DOESELAEER, *op. cit.*, blz. 34-36.
8. Stadsarchief Mechelen.

28.*DE DYLE- EN DEMERBODE, VLAEMSCH ORGAEN DER BEWARENDE GEZINDHEID.

1. 2 ×
2. Diest
3. Drukker-uitgever : Ad. Havermans
4. Redacteur : Ad. Havermans
5. — Nescit vox missa reverti. Hor.
— L'homme digne d'être écouté, est celui qui ne se sert de la parole que pour la pensée, et de la pensée que pour la vérité et la vertu. Fénelon.
6. Katholiek
7. Sedert nov. 1854 opvolger van *Den Demerbode*, *Nieuws- en Aenkondigingsblad*, dat sedert 1843 was verschenen. Anti-liberaal, polemisch blad.
8. Enkele nummers, van einde 1857 af : Stadsarchief Diest.

29.*DE EECLOONAER. WEEKBLAD TOEGEWYD AEN LANDBOUW, HANDEL, NYVERHEID EN LETTERKUNDE.

1. 1 ×
2. Eeklo
3. Volgens POTTER, blz. 755 : gebroeders Ryffranck
Volgens HEN, blz. 22 : weduwe Ryffranck
4. Redacteur of medewerker : P. Ecrevisse
5. Volksgeluk door Volksbeschaving. Geene maetschappy zonder orde.
6. Liberaal
7. Einde 1848 gesticht door Ecrevisse.

30.*DE EENDRAGT DER PROVINCIE LIMBURG. ZONDAGBLAD.

1. 1 ×

2. Sint-Truiden
3. Drukker-uitgever : Joachims-Claes
6. Liberaal(?)
7. Volgens H. LEYNEN, *Weekbladpers in Limburg*, blz. 23-24, sedert 24 dec. 1848; titel vastgelegd in 1849.

31. DE EIJERBOER, DAGBLAD VOOR JAN EN ALLEMAN. GEEN POLITIEK. SCHOONE KUNSTEN. HET NIEUWS VAN MEEST ALLE DRAMATISCHE WERKEN EN SCHOUWBURGEN VAN EUROPA.

Iste jg., 1855-1856.

1. 2 ×
2. Antwerpen
3. Drukker en uitgever : A. Jacobs-Janssens
4. Redacteur : N. Destanberg
5. —
6. A-politiek
7. Wordt hier vermeld omdat het tweemaal per week verscheen. Gespecialiseerd karakter : blad van en voor het *Nationaal Tooneel*. Eerste nummer : 29 sept. 1855. Laatste van de collectie : 19 april 1856 (I, 48). Van 8 maart (nr. 41) af kwam het ongeregeld uit en nog slechts op één bladzijde i.p.v. de gebruikelijke twee. Is toen ten onder gegaan, doch opnieuw verschenen in 1858.
8. Stadsbibliotheek Antwerpen.

32. GAZET VAN DENDERMONDE.

1. 1 ×
2. Dendermonde
3. Drukker-uitgever : J. Ducaju, zoon, tot 1 juli 1855; van 8 juli af : Em. Ducaju, zoon.
4. Medewerker : E. Hiel
5. —
6. Unionistisch-liberaal
7. Een paar artikelen, diverse berichten, feuilleton of varia, marktprijzen en aankondigingen. Sedert 1842.
8. Nr. 705, 4 febr. 1855, en nr. 711, 18 maart 1855 : St.-Pieter en Paulusabdij, Dendermonde.

33. GAZET VAN GEERARDSBERGEN.

1. 1 ×
2. Geraardsbergen
3. Drukker-uitgever : J. A. Stocquart
4. Redacteur : J. A. Stocquart (?)

5. Grondwet, Godsdienst, Koning, Vaderland
 6. Katholiek
 7. Informatieblad met een paar artikelen, diverse rubrieken, feuilleton en aankondigingen.
 8. Jg. XIII, nr. 643, 3 febr. 1856 : Office Mondial de Documentation, Brussel.
34. GAZET VAN ST. NICOLAES EN VAN HET ARRONDISSEMENT.
3de jg., 1855; 4de jg., 1856.
1. I X
 2. Sint-Niklaas
 3. Uitgever : A. Gysdaele; van 13 juli 1856 af : A. Gysdaele-Camerman
 4. ?
 5. —
 6. Liberaal
 7. Partijpolitiek geïnteresseerd. Ontleende herhaaldelijk artikelen aan *Broedermin* en *Gazette van Gent*. Uitvoerige berichtgeving.
 8. Koninklijke Bibliotheek Brussel.
- 35.*GAZETTE VAN AELST.
1. I X
 2. Aalst
 3. Spitaels-Schuermans
 7. Volgens WARZEE, *op. cit.*, blz. 232 : sedert 16 okt. 1842; opvolger van het *Algemeen Nieuws- en Aenkondigingsblad van Aelst*, dat sedert 3 okt. 1840 was verschenen.
36. GAZETTE VAN AUDENAERDE.
21ste jg., 1855; 22ste jg., 1856.
1. I X
 2. Oudenaarde
 3. Drukker-uitgever : F. Van Peteghem-Ronsse
 4. Hoofdopsteller en eigenaar : Ch. Ronsse
 5. —
 6. Liberaal, niet antikatholiek, wel antiklerikaal; democratische inslag
 7. Bevat een buitenlands overzicht, een paar artikelen, „Plaetse-lyke tydingen der week en Algemeene Nieuwstydingen”, berichten uit Frankrijk, varia, een feuilleton, aankondigingen. Laatste nummer op 28 sept. 1856 (XXII, 39). Dat werd op 4 okt. gevolgd door een *Byvoegsel aen de Gazette van Auden-*

aerde, van Zondag 28 September 1856, ondertekend door Ch. Ronsse. Hij verklaart dat de uitgave wordt gestaakt, omdat „de liberale party in ons arrondissement slaept” en hem niet voldoende ondersteunt. Financieel kan hij de last niet verder dragen, maar hij heeft zich niets te verwijten.

8. Stadsarchief Oudenaarde.

37. GAZETTE VAN BRUGGE EN DER PROVINCIE WEST-VLAENDEREN,
VOOR STAETKUNDE, KOOPHANDEL EN LETTERKUNDE.

62ste jg., 1855; 63ste jg., 1856.

1. 3 ×
2. Brugge
3. Drukker-uitgever en eigenaar : L. B. Herreboudt
4. ?
5. Onafhankelykheid. Onpartydigheid
6. Katholiek-unionistisch
7. Informatieblad
8. Stadsbibliotheek Brugge.

38. GAZETTE VAN GENT, NIEUWS- EN ANNONCENBLAD VERSCHYNNENDE
ZES MAEL TER WEEK.

188ste jg., 1855; 189ste jg., 1856.

1. 6 ×
2. Gent
3. Uitgever : Eug. Vanderhaeghen
4. Hoofdredacteur : W. Rogghé
Redacteur : P. Geiregat
Vertaler : Ph. Van Cauteren
P. Van Duyse was goed thuis op de redactie en stond het blad geregeld gedichten af.
5. —
6. Theoretisch geheel onpartijdig. In politieke aangelegenheden vermeed de *Gazette* polemiek. In feite bezat ze, o.i.v. Rogghé, een liberale kleur. Vandaar dan ook tegenwerking van de geestelykheid; cfr. de *Gedenkbladen*, blz. 15-26.
7. Sedert 24 maart 1855 luidde de ondertitel : *Nieuws-, Handels- en Annoncenblad verschynende zes mael ter week*.
Vooral informatieblad, hoewel ook eigen beschouwingen; jg. 1856 bevatte nochtans bijzonder weinig eigen artikelen. Van 27 maart 1856 af groter formaat, dank zij waaraan uitbreiding van de berichtgeving en van het letterkundig gedeelte.
Van 1082 in 1831 zakte het aantal abonnees tot 604 in 1842,

zelfs tot 300 à 400 in maart 1850. Van toen af nam het ieder trimester aanzienlijk toe, in het midden van de jaren '50 zelfs „in een onverhoopt groot getal”.

Volgens I. VON DUERINGSFELD, *op. cit.*, dl. II, blz. 2, de meest verspreide Vlaamse krant. Volgens *Noord en Zuid, Akademische Mengelingen*, II, 1858, blz. V, geheel Vlaanderen door op het platteland fel gelezen.

8. Bibliotheek Rijksuniversiteit te Gent.

39. GAZETTE VAN HET LAND VAN WAES, STAET- EN LETTERKUNDIG NIEUWSBLAD.

14de jg., 1855; 15de jg., 1856.

1. 1 ×

2. Sint-Niklaas

3. Eigenaar en uitgever : E. J. Landrien-Fovel

4. Redacteur : E. J. Landrien-Fovel

5. —

6. Katholiek

7. Antiliberale polemieik, informatie, feuilleton, veel aankondigingen, verzen.

Met nr. 42 van de 14de jg., 21 okt. 1855, vergroting van het formaat, mogelijk gemaakt door toename van het aantal inschrijvers; gevolg : meer uitgebreide berichtgeving.

Volgens het nr. van 4 jan. 1857 ook op het platteland verspreid; geen enkel „weekblad” zou kunnen bewijzen meer lezers te tellen dan de *Gazette*.

Begin nov. 1856 werd Landrien, wegens een beledigend artikel, door de boetstraffelijke rechtbank van Dendermonde tot 1.000 F schadevergoeding veroordeeld : cfr. *Le Messenger de Gand*, 4 nov. 1856.

In 1842 door Landrien-Fovel opgericht.

8. Koninklijke Bibliotheek Brussel.

40. GAZETTE VAN LOKEREN.

12de jg., 1855; 13de jg., 1856.

1. 1 ×

2. Lokeren

3. Uitgever-drukker : L. A. De Smet-Themon; deze overleed op 8 april 1856; de weduwe zette het bedrijf onder dezelfde naam voort

4. POTTER, blz. 760, noemt als eerste drie opstellers sedert 1843 : K. Van Weddingen, E. Van Driessche, Alfons Van Cauteren

5. —

6. Onpartijdig
7. Informatie- en aankondigingsblad; vrijwel geen artikelen.
Ten minste twee bladzijden op de vier aankondigingen.
8. Koninklijke Bibliotheek Brussel.

41. GAZETTE VAN THIELT.

6de jg., 1855; 7de jg., 1856.

1. 2 ×
2. Tielt
3. Uitgever en eigenaar : J. B. Loosveldt, tevens drukker van
1 april 1856 af; vorige drukker : Vanwelden-Gaulin
4. Redacteur : J. B. Loosveldt
Medewerker : D. Verbeke, pastoor te Meulebeke, gewezen
lid van het Nationaal Congres : volgens *L'Impartial de Bru-*
ges, 20 jan. 1855, *Journal de Bruges*, 2 maart 1855, *L'Obser-*
vateur Belge, 4 sept. 1855 en *De Thieltenaer*, 16 sept. 1855.
5. Grondwet. Landbouw. Koophandel.
6. Katholiek
7. Politieke artikelen, berichten, feuilleton, varia, aankondigingen.
Tegenvoeter van *De Thieltenaer*. Voortzetting, sedert 3 april
1853, van de *Nieuwe Gazette van Thielt*, die van 2 jan. 1851
af verscheen.
Had 572 abonnees volgens jg. VI, nr. 1, 4 jan. 1855, en zeventig
meer op 5 april daaropvolgend.
8. Stadsarchief Tielt.

42.*GAZETTE VAN THOUROUT.

1. 1 ×
2. Torhout
3. Delplace-Beernaert.
5. Recht, Vryheid, Tael en Vaderland
7. Gesticht in 1854.

43.*GAZETTE VAN VEURNE.

1. 2 ×
2. Veurne
3. Niet vermeld door POTTER noch door HEN, wel in *De Onaf-*
hankelyke, 8 febr. 1855.

44.*GAZETTE VAN WAEREGHEM.

1. 1 ×
2. Waregem
3. J. F. Suetens

5. Eendragt, Gematigheid, Waerheid en Godsdienst
7. Volgens ALLOSSERY, *op. cit.*, blz. 459, uitgekomen in 1855.

45.*DE GEERAERDSBERGENAER.

1. 1 ×
2. Geraardsbergen
3. Lievens
6. Liberaal
7. *Aenkondigingsblad van Turnhout*, 7 april 1855, en *Gaz. v. Audenaerde*, 8 april 1855, berichtten dat dit blad ophield te verschijnen.

46. GENTSCHEN MERCURIUS, NIEUWS- EN ANNONCENBLAD, VERSCHYNENDE DEN ZONDAG, WOENSDAG EN VRYDAG.
Nrs. 5056-5211 [38ste jg. ?], 1855; nrs. 5212-5368 [39ste jg. ?], 1856.

1. 3 ×
2. Gent
3. Uitgevers-drukkers : gebroeders De Busscher
4. Directeur : August Thys
5. —
6. A-politiek
7. Geen artikelen, wel overzicht van de internationale toestand, uitgebreide berichtgeving, mengelwerk, varia, aankondigingen
8. Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent.

47. HET HANDELSBLAD VAN ANTWERPEN.
11de jg., 1855; 12de jg., 1856.

1. 6 ×
2. Antwerpen
3. Uitgever : J. P. Van Dieren & Co
4. Hoofdredacteur : August Snieders jr. Redacteur : J. De Geyter
5. —
6. Katholiek-unionistisch
7. Qua informatie het beste van alle Vlaamse kranten. Baken voor veel katholieke bladen van het platteland.
Cfr. Jubel-Album van Het Handelsblad; F. PRIMS, *De kathol. dagbladpers te Antw.*, blz. 58-72.
Bestudeerd, maar op bedroevende wijze, door J. PERSYN, *A. Snieders en zijn tijd*. Hierin wordt vermeld (dl. II, blz. 128), dat het blad omstreeks 1857 25.000 abonnees telde : een onmogelijk cijfer.
Over de journalist Snieders, *cfr. M. VAN DEN BROUCKE*, in :

De Vl. Gids, 1955, blz. 176-187.

8. Stadsbibliotheek Antwerpen.

48.*DE HASPENGOUWER, NIEUWS- EN AENKONDIGINGSBLAD.

1. I X

2. Sint-Truiden

3. Van West-Pluymers

7. Sedert 1845 : LEYNEN, *op. cit.*, blz. 23.

49. JOURNAL DES PETITES AFFICHES DE L'ARRONDISSEMENT DE LOUVAIN.
37ste jg., 1855; 38ste jg., 1856.

1. I X

2. Leuven

3. Uitgevers-drukkers : Vanlinthout & Cie

4. ?

5. —

6. Katholiek

7. Uitzonderlijk klein formaat. Vooraf ca. 7 tot 9 blz. aankondigingen; dat gedeelte werd, in de vorm van aanplakbrieven, apart gedrukt — van 20 mei 1855 af een tweede maal de woensdag — en in de stad en elders geafficheerd. Vervolgens officiële mededelingen en marktprijzen; „Wekelyksch Nieuws” uit het buitenland, het binnenland en de stad; rechterlijke kronijk; „Mengelingen”, waaronder zelden een eigen artikel. Dat alles in het Nederlands. Ten slotte Franstalige „Mélanges” en berichten. Het Nederlandse gedeelte omvatte meer dan het Franse.

Weinig belangstelling voor de politiek. Ondersteunde evenwel de conservatieve vertegenwoordigers.

Cfr. BERREWAERTS, *Presse périodique louverniste*, blz. 21-23.

8. Stadsarchief Leuven.

50. DE KEMPENAER. WEKELYKSCH STAET- EN LETTERKUNDIG
NIEUWSBLAD.

17de jg., 1855; 18de jg., 1856.

1. I X

2. Turnhout

3. Uitgeefster : weduwe Delhuvence; van 15 nov. 1856 af : Splichal-Roosen

4. ?

5. —

6. Volgens BRAEKMAN, *op. cit.*, blz. 145, opgericht tot verdediging van de liberale beginselen in de Kempen. Uit niets valt echter

af te leiden dat het in de jaren 1855-'56 een liberaal blad was; het hield zich van politiek afzijdig. Met de overname door Splichal werd het uitgesproken katholiek.

7. In 1856 luidde de onderkop : „Annoncen, Koophandel, Nieuwstydingen, Letterkunde”. Van 15 nov. 1856 af luidde de titel : *De Kempenaer. Weekblad van Turnhout. Advertentien, Nieuwstydingen, Landbouw, Koophandel, Letteren, enz.* In de nrs. van 6 en 13 dec. 1856 is het laatste, van „Advertentien” af, weggelaten.

Bevatte aankondigingen, een buitenlands overzicht, diverse berichten, kunst- en letternieuws en varia.

Een „Berigt” in het nr. van 22 nov. 1856, zegde het volgende : „Het blad bevat alle de graen-, zaed- en oliemarkten van het land, benevens de pryzen der aerdappelen, boter en hoppe, en der verschillende beestenmarkten van België. Hetzelve is ook een volledige gids voor den koopman in koloniale artikels, daer men er in aantreft een wekelyksch overzicht der handelsverrigtingen en de pryscourant der beurs, benevens de aenkomsten der haven van Antwerpen, Amsterdam, Londen, Parys, Francfort, Weenen en Madrid. De nieuwstydingen worden door dit blad zoo spoedig en zoo volledig mogelyk afgekondigd; de allerlaetste berigten zyn in eene daertoe voorbehouden ruimte vervat, en zyn zoo versch als men ze in de dagbladen der hoofdstad kan vinden. De letterkundige bydragen verdienen de aendacht van de minnaren der moedertaal ten volle. Heden zelve geven wy het laetste gedeelte van een oorspronkelyk stuk, hetwelk men verschuldigd is aen de pen van een schryver die de harten weet te roeren, en tevens den mensch onderwyst en beter maekt. Wy hopen in het vervolg den voorkeur van nog andere lettervruchten te zullen bekomen.

De landbouw, die den voorspoed is der streek waervoor wy schryven, alsook de nyverheid en de fabrieken, ontmoeten in dit blad alle narigten die kunnen voordeelig zyn”.

8. Stadsarchief Turnhout (erg onvolledige verzameling).

51. DE KUST-BODE.

1. I X
2. Oostende
3. Uitgeefsters-druksters : gezusters Vermeirsch
4. Redacteur : Th. Hoed
5. Eendragt maekt magt
6. In het enige bewaarde exemplaar uit 1855-56 worden geen

politieke kwesties behandeld. Blijkens een *Toemaetje der Kust-Bode*, 9 dec. 1857, was het blad resoluut liberaal georiënteerd.

7. Mits supplement werden de aankondigingen ook opgenomen in de *Feuille d'Ostende*.

Bevat een buitenlands overzicht, diverse berichten en bekendmakingen.

8. Jg. I, nr. 41, 8 maart 1856 : Stadsbibliotheek Oostende.

52.*DE LANDBOUWER. NIEUWSBLAD DER STAD ROUSSELAERE, VERSCHYNNENDE ELKEN DYNDSAG.

1. 1 ×

2. Roeselare

3. De Brauwer-Stock

5. Onder den standaerd van het kruis, Vryheid en Vooruitgang, met het wapen onzer stad

6. Vermoedelijk liberaal

7. Sedert 1848.

53.*DE LANDBOUWER. WEEKBLAD VOOR DE AKKERBOUWKUNDIGE BELANGEN DER IOE EN IIE LANDBOUW-DISTRICTEN VAN BRABAND, EN AENKONDIGINGSBLAD VAN THIENEN.

1. 1 ×

2. Tienen

3. P. J. Merckx

7. Sedert 1850. Moet tweetalig zijn; Franse titel : *Le Cultivateur*.

54.*DE LIMBURGER.

1. 2 ×

2. Tongeren

3. Drukker-uitgever : Demarteau-Thys

4. Redacteur : Heyden

5. Vryheid, Regt en Vrede-minnend

6. Gematigd liberaal

7. Sedert 1847; verving toen het in 1844 door Peter Demarteau opgerichte *Limburgsch Nieuws- en Aenkondigingsblad*.

Cfr. LEYNEN, *op. cit.*, blz. 27-28, 37-38.

55. DE NETHEBODE. NIEUWS- EN AENKONDIGINGSBLAD VAN LIER EN DER OMLIGGENDE STEDEN EN DORPEN.

11de jg., 1855; 12de jg., 1856.

1. 1 ×

2. Lier

3. Drukker-uitgever : J. A. Van Rompay

4. Medewerking van G. J. Avontroodt
5. Amicus Aristoteles, amicus Plato, sed magis amica veritas
6. A-politiek; eerder conservatief
7. In 1856 poogden de Lierse liberalen tevergeefs het blad af te kopen.
Berichten uit binnen- en buitenland, aankondigingen, varia, officiële mededelingen en marktprijzen.
Cfr. DE VROEDE, *op cit.*, in: 't Land van Ryen, 1958, blz. 121-131.
8. Stadsbibliotheek Lier; Mevr. Naets, Lisperstraat, Lier.

56. HET NIEUWSBLAD VAN DIEST, VERSCHYNENDE TWEEMAEL TER WEEK, ZATERDAGS EN WOENSDAGS.

1. 2 ×
2. Diest
3. Uitgever : Ch. Dewinter
4. ?
5. —
6. A-politiek. „Het blad is ter beschikking van iedereen”.
7. Berichten, verslagen en een feuilleton. In andere kranten wel eens geciteerd.
Voortzetting, sedert 1854, van *Den Weergalm van Diest*, blad dat sedert maart 1849 verscheen en liberaal georiënteerd was.
8. Jg. VIII, nr. 72, 13 sept. 1856 : Stadsarchief Diest.

57. HET NIEUWSBLAD VAN GHEEL.
3de jg., 1855; 4de jg., 1856.

1. 1 ×
2. Geel
3. Drukker-uitgever : J. Cremers & Cie
4. ?
5. —
6. Katholiek
7. Bevatte „Een oogslag over de staetszaken”, d.i. de oorlog en de buitenlandse aangelegenheden, één of meer artikelen of een circulaire of de beschrijving van een moord of een ongeluk, veel „Kerkelyk nieuws”, zeer veel „Allerlei Nieuws” uit diverse steden, berichten „Buitenland”, af en toe „Kunst- en Letternieuws”, aankondigingen, geen feuilleton, wel „Chronyken van Gheel”, enkele keren een vers van een Geels poëet.
Geen blad heette in de kantons Mol en Westerlo meer verspreid : nr. van 6 jan. 1855. Sprak meer dan eens over zijn groeiende bijval, die in maart '57 tot vergroting van het for-

maat leidde. In febr. 1853 opgericht als tegenvoeter van de liberale *Pachter*.

8. De Heer K. Rombouts, Passtraat, 59 Geel.

58. NIEUWS- EN ANNONCENBLAD VAN AUDENAERDE.

1. 1 ×

2. Oudenaarde

3. Drukkers : gebroeders Bevernaege, „Stadsdrukkers”

4. ?

5. —

6. A-politiek

7. De 30ste jg. eindigt met nr. 2.031, 7 okt. 1855.

40ste jg. : nr. 2.032, 14 okt. 1855 — nr. 2.082, 28 sept. 1856;

41ste jg. : nr. 2.083, 5 okt. 1856 — nr. 2.136, 11 okt. 1857.

Van de vier bladzijden zijn er twee, of meer, gevuld met aankondigingen. In 1855 en de eerste maanden van 1856 oorlogsnieuws; daarna korte tijd „Politieke Berigten” uit den vreemde.

Wel eens een artikel uit een andere krant, soms een eigen artikel of commentaar; gemengde berichten; in 1855 soms, in 1856 doorgaans een feuilleton; van juni '56 af ook kunst- en letternieuws.

8. Stadsarchief Oudenaarde.

59. DE ONAFHANKELYKE DER PROVINCIE LIMBURG.

6de jg., 1855; 7de jg., 1856.

1. 2 ×

2. Hasselt

3. Uitgever : P. F. Milis, tot 30 sept. 1855; daarna : H. Jos Ceysens

4. Medewerker : D. Traets, directeur van het tijdschrift *Hekel en Luim*

5. Godsdienst. — Vaderland. — Moedertael.

6. Katholiek. Polemisch antiliberaal

7. Van 3 okt. 1855 af werd de titel aangevuld met : „Nieuws- en Aenkondigingsblad”. Inderdaad omstandig informatieblad, bovendien sterk politiek geïnteresseerd.

Cfr. LEYNEN, *op. cit.*, blz. 30-31.

8. Provinciale Bibliotheek, Hasselt.

60. DE ONPARTYDIGE.

32ste jg. (?), 1855; 33ste jg. (?), 1856.

1. 1 ×

2. Dendermonde

3. Drukkers-uitgevers : gebroeders V. en A. du Caju, onder firmanaam F. J. Du Caju, vader
4. ?
5. —
6. Katholiek van opinie, doch politiek weinig geïnteresseerd
7. Geen polemieken; oorlogsnieuws, buitenlands overzicht, allerlei berichten en aankondigingen; aandacht voor de materiële stedelijke belangen.
8. Stadsbibliotheek Dendermonde.

61.*DE PACHTER VAN GHEEL. NIEUWS- EN AENKONDIGINGSBLAD.

1. 1 X
2. Geel
3. Bartholomé Peeters
4. Mederedacteur : V. J. Du Moulin
5. Die niet voortgaet, blyft achter
6. Liberaal
7. Sedert 1850

62. DE POSTRYDER DER PROVINCIE LIMBURG.

2de jg., 1855; 3de jg., 1856.

1. 1 X
2. Tongeren
3. Drukster-uitgeefster : weduwe J. P. Collée; cfr. H. BAILLIEN, in : *Tijdspiegel*, 1953, blz. 123-124.
4. ?
5. —
6. Katholiek-unionistisch; weinig belangstelling voor de politiek
7. Bevat een paar artikelen, diverse berichten, een feuilleton en aankondigingen. Verwante Franstalige krant : *Le Courrier du Limbourg*.
Cfr. LEYNEN, *op. cit.*, blz. 38-40.
8. Stadsarchief Tongeren (onvolledige collectie).

63. DE SCHELDE. DAGBLAD VOOR STAETKUNDE, HANDEL, NYVERHEID EN LETTERKUNDE.

3de jg., 1855; 4de jg., 1856.

1. 6 X
2. Antwerpen
3. Als „uitgever-bestierder” vermeldt het blad zelf D. Sleenckx, tot de administratie op 30 aug. 1856 bericht dat Sleenckx geen deel meer uitmaakt van de redactie en men zich moet wenden tot L. Schotmans, drukker en uitgever.

4. Hoofdredacteur : D. Sleeckx (tot einde aug. 1856)
Redacteur : K. Simillion
Medewerkers : Jan Bruylants, Edward Van Oevelen, Harry Peeters en (einde 1856) E. Moyson.
5. —
6. Liberaal
7. Informatieblad, politiek geïnteresseerd. Polemieken. Liberale tegenvoeter van *Het Handelsblad*. Allerlei rubrieken.
8. Stadsbibliotheek Antwerpen.

64. STANDAERD VAN VLAENDEREN.

42ste jg., 1855; 43ste jg., 1856.

1. 3 ×
2. Brugge
3. Uitgever-eigenaar : Amand Neut
4. Redacteur : A. Neut
5. Godsdienst en Vaderland. Vryheid, Orde.
6. Katholiek
7. Felle antiliberaal polemiek. Omstandige informatie.
8. Stadsbibliotheek Brugge.

65. DE STANDAERT VAN MECHELEN. NIEUWS- EN AENKONDIGINGS-
BLAD.

1. 1 ×
2. Mechelen
3. Uitgever : Steenackers-Klerx; cfr. DELAFAILLE, *op. cit.*, dl. I, blz. 139-142
4. ?
5. —
6. Katholiek, doch zonder belangstelling voor de politiek
7. 1ste jg., 19 nov. 1854-18 nov. 1855; 2de jg., 25 nov. 1855-23 nov. 1856; niet verder verschenen.
Diverse berichten en aankondigingen; slechts bij uitzondering een eigen artikel.
8. Stadsarchief Mechelen.

66. DE THIELTENAER, ZONDAGSBLAD.

13de jg., 1855; 14de jg., 1856.

1. 1 ×
2. Tielt
3. Drukker : Horta-De Laere;
Uitgeefster : de Tieltse liberale partij.
4. Liberaal redactiecomité van 14 jan. 1855 af. De belangrijkste

figuur daarin schijnt de arrondissementscommissaris Van den Berghe te zijn geweest. Deze ontkende dat hij de redactie verzorgde : *Gaz. v. Thielt*, 22 febr. 1855; *La Patrie*, 2 mei 1855. Volgens de openbare mening bleef hij nochtans inspirator en redacteur van het blad : *La Patrie*, 14 juli 1855.

5. — De waarheid, gelyk de olie, verheft zich boven alles
— Doe wél, en zie niet om
6. Liberaal; democratische tonen
7. Essentieel partijblad; polemiëk met de *Gazette van Thielt*. Volgens *La Patrie*, 14 juli 1855, getrokken op 200 exemplaren, die, naar verluidt, bij gebrek aan abonnees bijna alle kosteloos werden uitgedeeld.
8. Stadsarchief Tielt.

67.*DE THIELTSCH E BODE. NOTARIEEL ANNONCENBLAD.

1. I ×
2. Tielt
3. Weduwe Van Welden-De Backer
7. Volgens ALLOSSERY, *op. cit.*, blz. 405 : sedert 1854.

68.*THIENSCH NIEUWS- EN AENKONDIGINGSBLAD.

1. I ×
2. Tienen
3. Drukker-uitgever : Michiel De Wilde
7. Sedert 1844.

69. DE THOUROUTENAER.

1. I ×
2. Torhout
3. Uitgevers-drukkers : J. Vandecasteele en L. Cornille
4. ?
5. Nyverheid. Landbouw. Koophandel.
6. A-politiek
7. Opgericht einde 1853. Na vier maanden meer dan 400 abonnees, begin 1857 ongeveer 1000, „ten meesten deele houders van openbare plaatsen” (4 jan. 1857). Bevat een algemeen overzicht, berichten en aankondigingen.
8. Jg. II, nr. 53, 7 jan. 1855, en jg. III, nr. 105, 6 jan. 1856 : Firma Cornille, Torhout.

70.*THOUROUTSCH BLAD.

1. I ×
2. Torhout
3. Delplace

6. Had in 1848 geen politieke kleur : DE SMET, *op. cit.*, in : *Biekorf*, 1952, blz. 11; conservatief in 1851.
7. Sedert 1843.

71.*LE TIRLEMONTAIS. DE THIENENAER.

1. 1 ×
2. Tienen
3. L. Geerts, zoon.

72.*DE TYD.

1. 3 ×
2. Brussel
3. Uitgever-drukker : Willem Adriaens, stichter van het blad
4. Redacteur : W. Adriaens
5. Pro legibus et patria
6. Klerikaal
7. In 1857 luidde de ondertitel : „Politiek, Letterkunde, Koophandel”. Verscheen van 15 dec. 1855 af : volgens *De Thieltenaer*, 16 dec. 1855 en het *Nieuwsblad van Gheel*, 22 dec. 1855.

73. HET VADERLAND.

2de jg., 1855; 3de jg., 1856.

1. 6 ×
2. Gent
3. Drukker : J. Boffyn
4. ?
5. —
6. Klerikaal, sterk antiliberaal en antisocialistisch
7. Essentieel strijdblad. Volgens *Le Messenger de Gand*, 7 juni 1856, op het platteland zeer verspreid.
Voortzetting sedert 8 dec. 1854 van *Den Vaderlander*; over de evolutie van dit blad tot 1848 : cfr. VERMEERSCH, *Bijdr. gesch. Belg. pers.*, blz. 18-30.
Op 16 dec. 1856 met *De Vlaming* versmolten tot *Het Vlaemsche Land*.
Cfr. VERSTRAELEN, *op. cit.*, blz. 43-44 en 56-57.
8. Bibliotheek Rijksuniversiteit te Gent.

74.*HET VERBOND VAN AELST EN VAN HET ARRONDISSEMENT.

1. 1 ×
2. Aalst
3. Uitgever : G. De Vos
6. Liberaal

7. Strijdblad. Bestendige polemiek met *Den Denderbode*. Nogal dikwijls vermeld in andere kranten.
Volgens *Le Bien Public*, 8 febr. 1855, telde *Het Verbond* weinig abonnees en werd het, op kosten van zijn geldschietters, aan de herbergen gratis afgeleverd.
Sedert nov. 1846.

75.*DE VEURNAER.

1. 1 ×
2. Veurne
3. J. Bonhomme
7. Sedert 1838. Liet zich vóór 1848 nooit met politiek in : DE SMET, *loc. cit.*, blz. 9-10.

76. DE VLAEMSCHE STEM. ALGEMEEN NIEUWSBLAD, VERSCHYNNENDE ALLE DAGEN.

5de jg., 1855; *6de jg., 1856.

1. 6 ×
2. Antwerpen
3. Drukker : L. Schotmans
Uitgever-directeur : D. Sleeckx (zoals voor *De Schelde*)
4. Sleeckx (*idem*), K. Simillion, J. Bruylants
5. —
6. Liberaal getint, doch a-politiek, behalve inzake gemeentelijke aangelegenheden
7. Afkooksel van *De Schelde*. Bevatte het volgende, luidens het nr. van 17 maart 1855 :
 - „1° De politieke berigten van het binnen- en buitenland, zoo spoedig en zoo uitgebreid als eenig ander vlaemsch blad.
 - 2° De binnenlandsche tydingen van al de gewesten van België.
 - 3° Het nieuws van de kunsten, de wetenschappen en de letterkunde, in 't algemeen, en in 't byzonder van de vlaemsche letterkunde.
 - 4° Een schoon feuilleton, uit de werken der beste vreemde schryvers gekozen, of opzettelyk door befaemde vlaemsche letterkundigen voor ons blad geschreven.
 En 5° Berigten van al de markten van het land, den koophandel en de scheepvaart van Antwerpen, de beursberigten en al wat de neringdoende persoonen en de landbouwers zoo groot noodig hebben. — Aen die berigten van den koophandel wordt eene byzondere zorg gewyd, en daer de *Vlaemsche Stem* in de voornaemste Commerciestad

van het land uitkomt, kan zy deze ook veel gemakkelijker dan eenig ander blad mededeelen".

8. Stadsbibliotheek Antwerpen.

77. DE VLAMING.

17de jg., 1855; 18de jg., 1856.

1. 3 ×

2. Gent

3. Uitgever : Amand Neut

Drukker : P. Van Hifte

4. Redacteur : A. Neut

5. —

6. Katholiek.

7. Zie : *Het Vaderland*.

Polemisch antiliberaal strijdblad.

Cfr. VERSTRAELEN, *op. cit.*, blz. 48-51.

8. Koninklijke Bibliotheek Brussel en Bibliotheek Rijksuniversiteit te Gent.

78.*DE VOLKSVRIEND.

1. 1 ×

2. Ieper

3. Lambin zoon

5. Vaderland en Vryheid

6. Liberaal

7. Geciteerd gevonden tussen 1851 en 1859.

79. DE WAERHEID, LOVENSCH NIEUWS-BLAD.

2de jg., 1855.

1. 1 ×

2. Leuven

3. Drukkerij : weduwe Massar

Uitgave gefinancierd door liberale politici

4. ?

5. —

6. Liberaal

7. Essentieel plaatselijk partijblad. Artikelen en berichtgeving.

Gestaakt begin jan. 1856.

Cfr. BERREWAERTS, *op. cit.*, blz. 34-35.

8. Stadsarchief Leuven.

80.*WEEKBLAD VAN DIXMUDE. VERSCHYNENDE ALLE ZONDAGEN.

1. 1 ×

2. Diksmuide
3. Eug. Vancuyck-Gyole
6. Liberaal
7. Sedert jan. 1846.

81.*WEEKBLAD VAN KORTRYK.

1. 1 ×
2. Kortrijk
3. Vermaut-Grafmeyer
7. Volgens DE SMET, *op. cit.*, blz. 10, in 1848 zonder politieke kleur en met weinig invloed; volgens POTTER en HEN was 1855 de 1ste jg.

82.*DEN YPERLING.

1. 1 ×
2. Ieper
3. Lambin-Mortier
6. Katholiek
7. Strijdblad; evenals *Le Propagateur d'Ypres* gepatroneerd door de geestelijkheid: volgens *Le Progrès*, geciteerd in het *Journal de Bruges*, 2 maart 1855.

83.*DE ZENNEBODE. ZONDAGBLAD.

1. 1 ×
2. Vilvoorde
3. Uitgever: C. Piron
7. Sedert 1853?

84.*DE ZONDAGBODE. WEEKBLAD VOOR AENKONDIGINGEN.

1. 1 ×
2. Gent
3. Gebroeders Michiels
7. Gratis verspreid
Sedert 1844.

85.*HET ZONDAGSBLAD, GAZETTE VOOR ALLE STANDEN.

1. 1 ×
2. Gent
3. Drukker: B. De Vos
7. Sedert dec. 1853.
Volgens *Het Vaderland*, 13 sept. 1855, en de *Gazette van Thielt*, 10 aug. 1856, was dit blad een samenraapsel van het nieuws van *De Broedermin*. Volgens deze laatste krant, die

reclame maakte voor *Het Zondagsblad*, bevatte het de voornaamste nieuwsberichten, de marktprijzen, een prent, „schoone en aengename anekdoten, nuttige kennissen”, enz. Volgens *Le Nouvelliste*, 7 april 1856, op 4.000 ex. getrokken en aan 5 cent. het nummer verkocht.

86. ZONDAGSBLAD VAN OUDENAERDE.

10de jg., 1855; 11de jg., 1856.

1. 1 X

2. Oudenaarde

3. Drukker-uitgever : Charles De Vos

4. ?

5. —

6. A-politiek

7. Van 30 maart 1856 af wordt de titel voorafgegaan door het lidwoord „Het”. Lichte formaatsvergroting van 15 juli 1855 af.

Afgezien van de aankondigingen en de berichten, wisselende inhoud : „Politiek overzicht” (buitenland), een artikel of/en kleine stukjes, een Kamerverslag (betreffende materiële aangelegenheden), varia, waaronder soms letternieuws, doorgaans een feuilleton. Uit een „Aenbelangend Berigt” in de nrs. van 16, 23 en 30 dec. 1855 zij het volgende geciteerd : „*Het Zondagsblad*, dat zich met geene partytwisten bezig houdt, deelt zyne lezers met de meest mogelyke nauwkeurigheid de byzonderste staetkundige en andere nieuwstydingen van Belgie en van den vreemde mede; het handelt ook over tael- en letterkunde, koophandel en nyverheid, en kondigt de byzonderste wekelyksche graen- en oliemerkten des lands, en de vertrekuren des yzeren wegs af. Immers, het verzuimt niets wat tot nut en veraengenaming van den lezer kan strekken. / Daerby zyn de feuiljetons van het *Zondagsblad* steeds van verdienstvolle schryvers, en verschaffen den lezer eene tegelyk stichtende, nuttige en vermakelyke lektuer”.

De feuiljetons zijn er inderdaad wel eens van Vlaamse auteurs. Het blad publiceerde ook gedichten van N. Destanberg, P. Van Duyse, K. Simillion, J. Van Ryswyck en P. F. Van Kerckhoven.

8. Stadsarchief Oudenaarde.

II

GETALSTERKTE EN VERSPREIDING

A. — TABEL

Betreffende de situatie op einde december 1855.

PROVINCIE	GEMEENTE	AANTAL	TITEL
Antwerpen Totaal : 14	Antwerpen	4	De Eijerboer Het Handelsblad De Schelde De Vlaemsche Stem
	Boom	1	De Aenkondiger
	Geel	2	Het Nieuwsblad De Pachter
	Lier	2	Advertentieblad De Nethebode
	Mechelen	3	Algemeen Aenkondigings-Blad De Dylbode De Standaert
	Turnhout	2	Het Aenkondigingsblad De Kempnaer
Brabant Totaal : 10	Brussel	2	De Brabandsche Leeuw De Tyd
	Diest	2	De Dyle- en Demerbode Het Nieuwsblad

PROVINCIE	GEMEENTE	AANTAL	TITEL
Brabant	Leuven	2	Journal des Petites Affiches De Waerheid
	Tienen	3	De Landbouwer Thiensch Nieuws- en Aenkondigingsblad Le Tirlemontois. De Thienenaer
	Vilvoorde	1	De Zennebode
Limburg Totaal : 5	Hasselt	1	De Onafhankelyke
	Sint-Truiden	2	De Eendragt De Haspengouwer
	Tongeren	2	De Limburger De Postryder
Oost-Vlaanderen Totaal : 26	Aalst	5	De Aelstenaer Aenkondiger Den Denderbode Gazette van Aelst Het Verbond
	Beveren	1	Aenkondigingsblad
	Dendermonde	2	Gazet van Dendermonde De Onpartydige
	Gent	8	Annoncenblad van Oost- en West-Vlaanderen De Broedermin Gazette van Gent Gentschen Mercurius

PROVINCIE	GEMEENTE	AANTAL	TITEL
Oost-Vlaanderen	Gent		Het Vaderland De Vlaming De Zondagbode Het Zondagsblad
	Geraardsbergen	2	Annoncenblad van G. Gazet van G.
	Lokeren	2	De Durmbode Gazette van Lokeren
	Oudenaarde	3	Gazette van Audenaerde Nieuws- en Annoncen- blad Zondagsblad van Audenaerde
	Sint-Niklaas	2	Gazet van St. Nicolaes Gazette van het Land van Waes
	Temse	1	Annoncenblad
West-Vlaanderen Totaal : 29	Brugge	3	Burgerwelzyn Gazette van Brugge Standaerd van Vlaenderen
	Diksmuide	4	De Boterkooper 't Boterkuipje De Dixmudenaer Weekblad van Dixmude
	Eeklo	1	De Eecloonaer
	Ieper	2	De Volksvriend Den Yperling

PROVINCIE	GEMEENTE	AANTAL	TITEL
West-Vlaanderen	Kortrijk	2	Dagblad van Kortryk Weekblad van Kortryk
	Meulebeke	1	Advertentieblad
	Nieuwpoort	1	De Bode
	Oostende	1	De Kust-Bode
	Roesbrugge- Haringe	1	De Dorpsbode
	Roeselare	2	Advertentieblad De Landbouwer
	Tielt	3	Gazette van Thielt De Thieltenaer De Thieltsche Bode
	Torhout	4	Advertentieblad Gazette van T. De Thouroutenaer Thouroutsch Blad
	Veurne	3	Advertentieblad Gazette van Veurne De Veurnaer
	Waregem	1	Gazette van Waereghem

B. — COMMENTAAR

De voorgaande tabel geeft ons een totaal van 84 bladen, aan het einde van 1855. Bestreek de Vlaamse pers het gehele Vlaamse land, dan was zij over de verschillende provinciën zeer ongelijkmatig verdeeld. Antwerpen en Brabant staken af tegen Oost- en West-

Vlaanderen, Limburg kwam ver achteraan. Men moet overigens niet alleen met het wisselende, globale aantal per provincie rekening houden, maar ook met de ongelijkheid van intensiteit in de onderscheidene gemeenten en met het feit dat in enkele steden geen enkel orgaan van de pers kwam.

Enkele verschijnselen springen in dat verband in het oog. In het midden van 1855 bezat Brussel geen Vlaams blad, in 1856 slechts twee (1). In de hoofdsteden van de provinciën was de situatie erg onevenwichtig (2). Enkele gemeenten met een kleinere bevolking dan andere, telden toch evenveel of zelfs meer kranten. Aalst had er vijf, Diksmuide vier, Mechelen drie, Hasselt maar één, Sint-Truiden en Tongeren ieder twee. Herentals en Mol kenden geen enkel „weekblad”, Geel echter twee, evenals Turnhout en Lier. Aarschot moest het zonder lokale krant stellen, maar te Diest verschenen er een paar tweemaal in de week. Leuven en Tienen waren, inzake getalsterkte, zo goed voorzien als Brussel. Dendermonde, Sint-Niklaas en Lokeren hielden gelijke tred, evenals Oudenaarde en Geraardsbergen (tot midden 1855), maar te Ronse, Deinze en Ninove verscheen nog geen Nederlandstalige krant. Torhout daarentegen had er vier, één meer dan Tielt en Veurne, eens zoveel als Kortrijk, Roeselare en Ieper.

De zwakke plekken in de Vlaamse pers treden vooral aan het licht bij vergelijking met de Frans-Belgische. In de provincie Brabant, die toch overwegend Vlaams was, verschenen ongeveer zestig kranten, waaronder geen tien louter Nederlandstalige. Brussel telde meer bladen dan gelijk welke andere gemeente in het land, zodat het des te meer opvalt dat de Vlaamse pers in de hoofdstad niets te betekenen had. Antwerpen, Brugge, Ieper, Kortrijk en Oostende beschikten over meer Frans- dan Nederlandstalige kranten (3), doch daar was de verhouding niet zo onevenwichtig. In alle andere Vlaamse steden met Vlaamse bladen was het aantal van laatstgenoemde overigens groter, of ten minste zo groot als dat van de Franse. Bovendien hadden heel wat gemeenten een louter Nederlandstalige pers (4)

(1) Aangenomen dat *De Brabandsche Leeuw* nog verscheen.

(2) In 1856 verschenen te Antwerpen 5 Vlaamse bladen, te Brussel 2 (?), te Brugge 3, te Gent 9 en te Hasselt 1.

(3) Franstalige kranten te Antwerpen : 5; Brugge : 4; Ieper : 4; Kortrijk : 5; Oostende : 2.

(4) Boom, Geel, Lier, Mechelen, Turnhout; Diest, Vilvoorde; Sint-Truiden; Aalst, Beveren, Dendermonde, Geraardsbergen, Lokeren, Oudenaarde, Sint-Niklaas, Temse; Diksmuide, Eeklo, Meulebeke, Nieuwpoort, Roesbrugge-Haringe, Roeselare, Tielt, Torhout, Veurne, Waregem.

en slechts twee — Ronse en Blankenberge — alleen Franse kranten.

In haar geheel was de Nederlandstalige pers dus veel omvangrijker dan de Franstalige van het Vlaamse land (1). In vroegere jaren was de verhouding vermoedelijk omgekeerd geweest, zoals nu nog voor het geheel van het land het geval was (2), maar zij had zich sedert de jaren '30 gewijzigd en viel — met uitzondering van Brabant — in het midden van de jaren '50 sterk ten gunste van de Nederlandstalige pers uit.

Het *Tarif général d'abonnements* wees de volgende verhouding aan (3) :

	TOTAAL	VLAAMSE
Antwerpen	20	13
Limburg	7	4
Oost-Vlaanderen	33	21
West-Vlaanderen	40	25

Die cijfers hebben betrekking op nieuwsbladen én periodieken. Ze zijn onnauwkeurig, doch belichten de algemene lijn.

Als Franstalige bladen voor de vier genoemde provinciën vermeldt HEN : Antwerpen : 5 ; Limburg : 3 ; Oost-Vlaanderen : 5 ; West-Vlaanderen : 16.

Indien men de cijfers van mijn tabel daaraan toevoegt, bekomt men de volgende verhouding (4) :

	TOTAAL	VLAAMSE
Antwerpen	19	14
Limburg	8	5
Oost-Vlaanderen	31	26
West-Vlaanderen	45	29

(1) HEN vermeldt dertig Franstalige bladen voor het Vlaamse land, Brussel niet inbegrepen.

(2) In België werden einde 1855 ongeveer 210 nieuws- en aankondigingsbladen uitgegeven.

(3) Volgens *Le Messenger de Gand*, 8 jan. 1856.

(4) Betreffende de situatie aan het einde van 1855.

De vorderingen van de Vlaamse pers werden in 1855-1856 geïllustreerd door het feit dat zes of zeven bladen voor het eerst uitkwamen (1), terwijl er drie verdwenen (2). De tweetaligheid van titel en/of inhoud van sommige kranten (3) mag ook als een symptoom van de bedoelde uitbreiding worden beschouwd.

(1) Annoncenblad van Oost- en West-Vlaenderen, Beurzen-Courant, De Brabandsche Leeuw, De Eijerboer, Gazette van Waereghem (?), De Kust-Bode, De Tyd.

(2) Gazette van Audenaerde, De Geeraerdsbergenaer, De Waerheid.

(3) Algemeen Aenkondigings-Blad van Mechelen, Journal des Petites Affiches de l'arrondissement de Louvain, De Landbouwer (Tienen), Le Tirlemontois-De Thienenaer.

III

PERIODICITEIT

A. — TABELLEN

Betreffende de situatie op einde december 1855.

1. — Algemeen overzicht van de Vlaamse bladen

PERIODICITEIT	AANTAL
7 × per week	0
6 × per week	6
3 × per week	6
2 × per week	7
1 × per week	65

2. — Per provincie (globaal)

	7 ×	6 ×	3 ×	2 ×	1 × PER WEEK
Aantal in Antwerpen	—	3	—	1	10
Brabant	—	—	1	1	8
Limburg	—	—	—	2	3
Oost-Vlaanderen ..	—	3	2	—	21
West-Vlaanderen ..	—	—	3	3	23

3. — Per gemeente (provinciaal gegroepeerd)

PROVINCIE	GEMEENTE	6 ×	3 ×	2 ×	1 ×	TITEL
Antwerpen	Antwerpen	3			1	Handelsblad Schelde Vlaemsche Stem Eijerboer

PROVINCIE	GEMEENTE	6 ×	3 ×	2 ×	1 ×	TITEL
Antwerpen	Boom				1	Aenkondiger
	Geel				2	Nieuwsblad Pachter
	Lier				2	Advertentieblad Nethebode
	Mechelen				3	Alg. Aenkondigingsblad Dylbode Standaert
	Turnhout				2	Aenkondigingsblad Kempenaer
Brabant	Brussel		1		1	Brabandsche Leeuw Tyd
	Diest			2		Dyle- en Demerbode Nieuwsblad
	Leuven				2	Petites Affiches Waerheid
	Tienen				3	Landbouwer Nieuws- en Aenkondigings- blad Tirlemontois
	Vilvoorde				1	Zennebode
Limburg	Hasselt			1		Onafhankelyke
	Sint-Truiden				2	Eendragt Haspengouwer
	Tongeren			1	1	Limburger Postryder

PROVINCIE	GEMEENTE	6 ×	3 ×	2 ×	1 ×	TITEL	
Oost-Vlaanderen	Aalst				5	Aelstenaer Aenkondiger Denderbode Gazette van Aelst Verbond	
	Beveren				1	Aenkondigingsblad	
	Dendermonde				2	Gazet van D. Onpartydige	
	Gent		3	2		3	Broedermin Gazette van Gent Vaderland Mercurius Vlaming
							Annoncenblad Zondagbode Zondagsblad
	Geraardsbergen				2	Annoncenblad Gazet van G.	
	Lokeren				2	Durmbode Gazette van L.	
	Oudenaarde				3	Gazette van A. Nieuws- en Annoncenblad Zondagsblad	
Sint-Niklaas				2	Gazet van St. Nicolaes Gazette v. h. Land van Waes		
Temse				1	Annoncenblad		
West-Vlaanderen	Brugge		3			Burgerwelzyn Gazette van B. Standaerd	

PROVINCIE	GEMEENTE	6 ×	3 ×	2 ×	1 ×	TITEL
West-Vlaanderen	Diksmuide				4	Boterkooper Boterkuipje Dixmudenaer Weekblad van D.
	Eeklo				1	Eecloonaer
	Ieper				2	Volksvriend Yperling
	Kortrijk			1	1	Dagblad van K. Weekblad van K.
	Meulebeke				1	Advertentieblad
	Nieuwpoort				1	Bode
	Oostende				1	Kust-Bode
	Roesbrugge- Haringe				1	Dorpsbode
	Roeselare				2	Advertentieblad Landbouwer
	Tielt			1	2	Gazette van T. Thieltenaer Thieltsche Bode
	Torhout				4	Advertentieblad Gazette van T. Thouroutenaer Thouroutsch Blad
	Veurne			1	2	Gazette van V. Advertentieblad Veurnaer
Waregem				1	Gazette van W.	

4. — *Vergelijkende tabel betreffende de steden met Frans- en Nederlandstalige pers (I)*

		7×	6×	3×	2×	1×
Antwerpen	Vlaamse	—	3	—	1	—
	Franse	3	—	—	—	2
Brugge	Vlaamse	—	—	3	—	—
	Franse	—	3	—	—	1
Gent	Vlaamse	—	3	1	—	3
	Franse	2	1	—	1	—
Hasselt	Vlaamse	—	—	—	1	—
	Franse	—	—	—	—	1
Ieper	Vlaamse	—	—	—	—	2
	Franse	—	—	—	2	2
Kortrijk	Vlaamse	—	—	—	1	1
	Franse	—	—	3	—	2
Leuven	Vlaamse (2)	—	—	—	—	2
	Franse	—	—	—	—	2
Oostende	Vlaamse	—	—	—	—	1
	Franse	—	—	—	2	—
Tongeren	Vlaamse	—	—	—	1	1
	Franse	—	—	—	—	2

B. — COMMENTAAR

Het meest opvallende feit is ongetwijfeld dat, op de 84 Vlaamse bladen van einde 1855, de overgrote meerderheid, hetzij 65, slechts eens per week verscheen. De Belgische pers telde in haar geheel

(1) De cijfers betreffende de Franstalige werden ontleend aan HEN en verbeterd inzake de zes- of zevenmaal per week verschijnende bladen.

(2) Waarbij gerekend het *Journal des Petites Affiches*.

wel voor de helft, of meer, wekelijkse bladen, doch in Brabant, Henegouwen, Luik, Luxemburg en Namen was hun aantal kleiner dan dat van de dagbladen plus de twee- of driemaal per week uitkomende (1), zodat het verschijnsel voor Vlaanderen karakteristiek was. Van de dertig door HEN genoemde Franstalige kranten die in het Vlaamse land (Brussel uitgezonderd) werden gepubliceerd, verschenen er 13 eenmaal per week, 5 tweemaal, 3 driemaal, 4 zesmaal, 5 zevenmaal. Te Brussel zelf kwam een twintigtal dagbladen (zeven dagen in de week) van de pers.

Het verschil tussen een periodiciteit van zes of zeven dagen betekent weinig. Stelt men de bladen die in dat geval verkeerden op hetzelfde plan, dan was, einde 1855, de verhouding tussen Frans- en Nederlandstalige gelijk te Antwerpen en te Gent, doch niet te Brugge (2), waar de Vlaamse kranten niet meer dan driemaal per week verschenen.

Overwicht van de Franstalige pers, in zake periodiciteit, constateert men, buiten Brugge, alleen te Ieper en te Kortrijk (3).

Vergeleken met haar vroegere situatie was de Vlaamse pers er, in de jaren '50, ook in dat opzicht op vooruit gegaan (4). Nog niet lang tevoren was zij haast uitsluitend door wekelijkse bladen vertegenwoordigd.

(1) Blijkens het geciteerde *Tarif*, volgens *Le Messenger de Gand*, 8 jan. 1856.

(2) Franstalige dagbladen :

te Antwerpen : *L'Avenir* (7×), *Journal d'Anvers* (7×), *Le Précurseur* (7×);

te Gent : *Le Bien Public* (7×), *Le Messenger de Gand* (7×), *Le Nouvelliste* (6×);

te Brugge : *L'Impartial de Bruges* (6×), *Journal de Bruges* (6×), *La Patrie* (6×).

(3) Te Ieper : 2 Franstalige kranten tweemaal per week : *Le Progrès* en *Le Propagateur d'Ypres*; 2 eenmaal per week : *L'Annonce d'Ypres* en *de l'arrondissement* en *Le Courrier d'Ypres*.

Te Kortrijk : 3 Franstalige driemaal per week : *La Chronique de Courtrai*, *L'Echo de Courtrai*, *Le Mémorial de Courtrai*; 2 eenmaal per week : *Annonce de Courtrai*, *Journal hebdomadaire notarial d'annonces de l'arrondissement de Courtrai*.

(4) Met ingenomenheid aangestipt door E. S., in : *Aenkondigingsblad van Turnhout*, 3 mei 1856 („Beknopte notitie over de drukpers”).

IV

ABONNEMENTSAANTAL

Of de Vlaamse kranten, naast hun vorderingen in aantal en periodiciteit, ieder ook meer lezers wonnen en hoeveel, daarover zijn slechts luttel gegevens voorhanden. Een losse verkoop was, op één enkele uitzondering na (1), nog niet georganiseerd. Dat wil niet zeggen dat „lezer” gelijkstond met „abonnee”, want één exemplaar kon in verschillende handen komen (2). De herbergen boden daar o.m. de gelegenheid toe.

Hoeveel abonnees telden de bladen dan? Absolute cijfers voor de jaren 1855-'56 heb ik weinig gevonden. Vóór 1848 hadden ze er over 't algemeen enkele honderden, doch men weet dat de afschaffing van het zegelrecht de pers grotere mogelijkheden opende (3). Zou men, om in concreto het resultaat daarvan na te gaan, de ontwikkeling van *Het Handelsblad* mogen aanwijzen? Het telde vóór 1848 naar verluidt een goede vijfhonderd vijftig abonnees (4), en dat cijfer zou in 1857 tot vijftientwintigduizend gestegen zijn (5)! Mijns inziens is dit laatste echter zeer sterk overdreven (6). Wat constateert men immers bij de *Gazette van Gent*? Evenals *Het Handelsblad* zou de *Gazette* vóór 1848 iets meer dan vijfhonderd vijftig abonnees hebben geteld (7) en volgens zijn redacteur Rogghé bedroeg dat aantal in 1850 zelfs niet meer dan drie- à vierhonderd. Daarna nam het ieder trimester merkbaar toe; de inschrijvers groeiden zelfs „in een on-

(1) *Het Zondagsblad* (Gent).

(2) De *Nieuwe Gazette van Thielt*, 2de jg., nr. 1, 2 jan. 1851, drukte de mening uit dat over 't algemeen ieder nummer door een tiental personen werd gelezen.

(3) Cfr. T. LUYKX, *Een halve eeuw zegelbelasting op de Belgische pers*, Brussel 1956; ID., *De zegelbelasting op de Belgische kranten*, in : *Hand. eenentwintigste Vl. Filologencongres*, 1955, blz. 366-374; M. STIJNS, *De pers honderd jaar geleden en nu*, in : *De Vl. Gids*, jg. 32, 1948, blz. 523-526.

(4) *De Broederhand*, 1845 (afl. 1846), blz. 494.

(5) PERSYN, *Snieders*, dl. II, blz. 128.

(6) Het wordt aanvaard door F. PRIMS, in : *Jubel-Album Handelsblad*, blz. 26, en J. MERCKX, *Het oudste Vlaamse blad in België*, blz. 7, maar die praten Persyn alleen maar na. Deze heeft zijn bewering geenszins gestaafd. Ik heb mondeling en schriftelijk dhr. Merckx, huidig directeur, om nadere inlichtingen verzocht, gesteund op een onderzoek van de archieven; meer dan een vriendelijke belofte heb ik echter niet bekommen.

(7) *De Broederhand*, 1845, blz. 494.

Volgens Malou, *Notice statistique*, in : *Bull. de la Com. Centrale de Statistique*, I, 1843, blz. 285, was het aantal abonnees van 780, in 1830, gestegen tot 1090, in 1832, en dan geleidelijk gezakt tot 604 in 1842.

verhoopt groot getal", zodra het blad zesmaal i.p.v. driemaal per week van de pers kwam (1). Dat gebeurde sedert januari 1855. Zou men dan omstreeks 1857 ook daar tot in de twintigduizend geklommen zijn? Het lijkt toch wel onmogelijk. Niettemin heette de *Gazette van Gent* geheel Vlaanderen door op het platteland zeer verspreid (2), meer nog : Ida von Düringsfeld noemde de Gentse krant het meest gelezen Vlaamse dagblad (3) en Vanderhaeghen heeft dat in 1865 nog bevestigd (4). Voor de jaren die hier van belang zijn, kan die bewering echter ook al in twijfel worden getrokken. *De Broedermin* verklaarde immers in maart 1855, dat geen enkele Vlaamse krant zich in zoveel abonnees kon verheugen als zij (5).

Het is mij gebleken dat *Handelsblad*, *Broedermin* en *Gazette van Gent* — deze laatste nochtans in mindere mate — in de andere bladen het meest werden geciteerd. Men kan dat bij het bovenstaande voegen en mag dan besluiten dat zij de grootste verspreiding kenden. In welke mate hun lezersaantal gegroeid was, kan niet worden uitgemaakt, doch vergeleken met de situatie in 1848 was de stijging belangrijk en dat lijkt, behoudens afwijkende gevallen, wel de algemene regel te zijn geweest.

De Waerheid werd te Leuven in 1854 op achthonderd exemplaren getrokken (6). Op 21 okt. 1855 kon de *Gazette van het Land van Waes* haar formaat sterk vergroten, wegens een toenemend aantal inschrijvers. Zij maakte aanspraak op de grootste bijval onder de wekelijkse bladen (7). De *Gazette van Thielt* telde begin jan. '55, naar eigen verklaring, vijfhonderd tweeënzeventig abonnees (8), drie maanden later zeventig meer (9). *De Thouroutenaer* had er in mei '54 wat meer dan vierhonderd (10), einde '56 echter nagenoeg duizend (11). Ook het *Nieuwsblad van Gheel* zou in 1853 met ongeveer vierhonderd abonnees van wal zijn gestoken en er al spoedig nog zeshonderd bijgewonnen hebben (12). Het cijfer 1000 was kort vóór 1848 naar verluidt slechts

(1) ROGGHE, *Gedenkbladen*, blz. 22-23 en 25.

(2) *Noord en Zuid*, II, 1858, blz. V.

(3) I. VON DUERINGSFELD, *op. cit.*, dl. II, blz. 2.

(4) F. VANDERHAEGHEN, *op. cit.*, dl. V, blz. 224.

(5) *Broedermin*, 18 maart 1855 (hoofdart.).

(6) BERREWAERTS, *op. cit.*, blz. 34-35.

(7) Nr. van 4 jan. 1857.

(8) *Gaz. v. Thielt*, 4 jan. 1855.

(9) *Id.*, 5 april 1855.

(10) *Thouroutenaer*, 14 mei 1855.

(11) *Id.*, 4 jan. 1857.

(12) Volgens inlichtingen mij vriendelijk bezorgd door dhr. K. Rombouts, de huidige uitgever van het *Nieuwsblad*, die een enige, volledige verzameling van het blad en een familiearchief bezit.

door één enkele krant, *De Vaderlander*, bereikt (1), orgaan waarvan de opvolger, *Het Vaderland*, in '54-'56 overigens ook heel wat lezers meer verwierf (2). Volgens *Le Messenger de Gand* (3) waren *Het Vaderland* en *Den Denderbode* de op het platteland (in Oost-Vlaanderen?) meest gelezen katholieke bladen. De Aalsterse krant deelde begin febr. 1856 mede, dat zijn abonnementsaantal verdriedubbeld was; hij telde er zeventienhonderd in maart '58. Het Gentse *Zondagsblad* zou op vierduizend exemplaren getrokken zijn, waarvan er veel echter onverkocht bleven (4).

Stippen we ten slotte de achteruitgang aan van de *Gazette van Audenaerde* en *De Geeraerdsbergenaer* alsmede het feit dat, volgens politieke tegenstanders (5), de liberale organen *De Thieltenaer* en *Het Verbond van Aelst* weinig abonnees telden.

(1) Luidens opgave in *De Broederhand*, 1845 (afl. febr. 1846), blz. 494. Volgens MALOU, *op. cit.*, blz. 301, telde *Den Vaderlander* 1324 abonnees in 1830. Het cijfer wisselde in de volgende jaren, bedroeg 1125 in 1839, daalde vervolgens tot 743 in 1842.

(2) Volgens *De Broedermin*, 5/6 febr. 1855, had *Het Vaderland* veel lezers gewonnen van *De Vlaming*.

(3) Nr. van 7 juni 1856.

(4) *Le Nouvelliste de Gand*, 7 april 1856.

(5) *La Patrie*, 14 juli 1855; *Le Bien Public*, 8 febr. 1855.

V

PARTIJPERS,
INFORMATIE- EN AANKONDIGINGSBLADEN

1. In dertig gevallen viel het niet uit te maken welk het karakter was van de krant. Het zijn de volgende :

Advertentieblad (Meulebeke)
Advertentieblad (Roeselare)
De Aelstenaer
De Aenkondiger van Boom
Aenkondigingsblad van Beveren
Annoncenblad van Temsche
De Bode der stad en haven van Nieupoort
De Brabandsche Leeuw
Dagblad van Kortryk
De Dixmudenaer
De Dorpsbode
De Eendragt der provincie Limburg
Gazet van Geerardsbergen
Gazette van Aelst
Gazette van Thourout
Gazette van Veurne
Gazette van Waereghem
De Geeraerdsbergenaer
De Haspengouwer
De Landbouwer (Roeselare)
De Landbouwer (Tienen)
Thiensch Nieuws- en Aenkondigingsblad
Thouroutsch Blad
Le Tirlemontois. De Thienenaer
De Veurnaer
De Volksvriend
Weekblad van Dixmude
Weekblad van Kortryk
De Zennebode
Het Zondagsblad

2. Bladen die wel een politieke — liberale — kleur hadden, doch

waarvan niet bekend werd in welke mate ze zich met de politiek inlieten :

De Aelstenaer
De Bode der stad en haven van Nieupoort
De Ecclonaer
Gazet van Dendermonde
De Geeraerdsbergenaer
De Landbouwer (Roeselare) (vermoedelijk)
De Limburger
De Volksvriend
Weekblad van Dixmude

3. Strikte annoucenbladen :

Advertentieblad van Lier
Advertentieblad (Torhout)
Aenkondiger van het land van Aelst (vermoedelijk)
Annoncenblad van Oost- en West-Vlaenderen
De Durmbode
De Thieltse Bode
De Zondagbode

4. Informatie- en niet-strikte aankondigingsbladen, die weinig of geen belangstelling toonden voor de politieke kwesties :

Advertentieblad der stad Veurne
Algemeen Aenkondigings-Blad van Mechelen
Annoncenblad van Geerardsbergen
De Dylbode
De Eijerboer
Gazette van Gent
Gazette van Lokeren
Gentschen Mercurius
De Kempenaer
De Nethebode
Het Nieuwsblad van Diest
Nieuws- en Annoncenblad van Audenaerde
De Onpartydige
De Postryder der provincie Limburg
De Standaert van Mechelen
De Thouroutenaer
De Vlaemsche Stem
Zondagsblad van Audenaerde

5. Partijpolitiek geïnteresseerde bladen :

a) katholieke

Aenkondigingsblad van Turnhout
 Beurzen-Courant (Gent)
 't Boterkuipje (Diksmuide)
 Den Denderbode (Aalst)
 De Dyle- en Demerbode (Diest)
 Gazette van Brugge
 Gazette van het Land van Waes (Sint-Niklaas)
 Gazette van Thielt
 Het Handelsblad van Antwerpen
 Journal des Petites Affiches (Leuven)
 Het Nieuwsblad van Gheel
 De Onafhankelyke der provincie Limburg (Hasselt)
 Standaerd van Vlaenderen (Brugge)
 De Tyd (Brussel)
 Het Vaderland (Gent)
 De Vlaming (Gent)
 Den Yperling

b) liberale

De Boterkooper van Dixmude
 De Broedermin (Gent)
 Burgerwelzyn (Brugge)
 De Eecloonaer
 Gazet van St. Nicolaes
 Gazette van Audenaerde
 De Kust-Bode (Oostende)
 De Limburger (Tongeren)
 De Pachter van Gheel
 De Schelde (Antwerpen)
 De Thieltenaer
 Het Verbond van Aelst
 De Waerheid (Leuven)

6. Politiek aan elkaar tegengestelde bladen in diverse gemeenten :

	KATHOLIEK	LIBERAAL
Aalst	Den Denderbode	Het Verbond van Aelst
Antwerpen	Het Handelsblad	De Schelde

	KATHOLIEK	LIBERAAL
Brugge	Standaerd van Vlaenderen Gazette van Brugge	Burgerwelzyn
Diksmuide	't Boterkuipje De Dixmudenaer (?)	De Boterkooper Weekblad van Dixmude
Geel	Het Nieuwsblad	De Pachter
Gent	Beurzen-Courant De Vlaming Het Vaderland	De Broedermin Gazette van Gent (met voorbehoud)
Geraardsbergen	Gazet van G.	De Geeraerdsbergenaer
Ieper	Den Yperling	De Volksvriend
Leuven	Journal des Petites Affiches	De Waerheid
Sint-Niklaas	Gazette van het Land van Waes	Gazet van St. Nicolaes
Tielt	Gazette van Thielt	De Thieltenaer
Tongeren	De Postryder	De Limburger

7. Steden met een politiek orgaan, doch zonder tegenvoeter :

	LIBERAAL	KATHOLIEK
Brussel		De Tyd
Diest		De Dyle- en Demer- bode

	LIBERAAL	KATHOLIEK
Eeklo	De Eecloonaer	De Onafhankelyke
Hasselt		
Nieuwpoort	De Bode	
Oostende	De Kust-Bode	
Oudenaarde	Gazette van Audenaerde	

8. Politieke tegenstellingen zullen misschien, of vermoedelijk, ook aanwezig zijn geweest

in Kortrijk,	tussen	Dagblad van Kortryk Weekblad van Kortryk
Roeselare		Advertentieblad De Landbouwer
Sint-Truiden		De Eendragt De Haspengouwer
Tienen		De Landbouwer Thiensch Nieuws- en Aenkondigingsblad
Torhout		Gazette van Thourout Thouroutsch Blad
Veurne		Gazette van Veurne De Veurnaer

9. Steden waar de pers nog weinig of niet de weerslag van de politieke tegenstellingen vertoonde :

Dendermonde
Lier
Lokeren
Mechelen
Turnhout

10. Commentaar.

Uit het bovenstaande blijkt, dat een aantal Vlaamse bladen niets anders publiceerden dan aankondigingen. Voor hun individuele uitgevers waren ze een louter zakelijke onderneming.

Naast die kleine minderheid zagen nog heel wat kranten het licht, die in hun gemeente of gewest de berichtgeving verzorgden, maar zich met de politiek weinig of zelfs helemaal niet inlieten. In enkele daarvan bleken de aankondigingen nog hoofdzaak te zijn; ze werden er op de eerste twee — of meer — van de vier bladzijden gedrukt en het overige — de informatie — maakte eerder de indruk een aanvulling te zijn. In nog meer andere van die categorie kwamen deannoncen op de laatste bladzijde, of de laatste twee : illustratie van een bekommernis ruimere informatie te verstrekken, waartoe ook wel het formaat, de indeling en het zetten van het blad konden bijdragen. Sommige van die kranten hadden stellig een politieke kleur, maar die kwam dan slechts zeer zelden aan het licht. Andere nog behielden hun strikt a-politiek karakter, in de overtuiging dat partijgetwist de gemeenschap niet tot voordeel kon strekken, of wellicht ook wel eens met de bedoeling de uitgave financieel te bolwerken.

In een gedeelte van de politiek geïnteresseerde pers vindt men de unionistische strekking terug. Dat gold vooral voor een aantal katholieke bladen, maar ook voor enkele liberale. Het kwam daarop neer, dat partijpolemie werd vermeden en politieke strijd eerder uit den boze geacht. Daartegenover had echter een belangrijk deel van de pers zich resoluut in het partijgehaspel geworpen. Diverse kranten waren essentieel partijorganen. Hier alleen vindt men ook de weinige gevallen waarvan met zekerheid kan worden gezegd dat ze niet meer door particulieren, maar door bepaalde groepen werden uitgegeven en/of gefinancierd (1). In die strijdende bladen woedden de pennetwisten zeer fel; het verdedigen van het eigen standpunt en het aanvallen van de tegenpartij waren er hoofdzaak. In dat verband zij de katholieke campagne vermeld die A. Neut (2) tegelijkertijd in de *Standaerd van Vlaenderen* en *De Vlaming* voerde. Het polemiseren was overigens bij uitstek een Oost- en Westvlaams verschijnsel.

Strijdhaftig of niet, de uitgesproken meerderheid van de Vlaamse

(1) *Beurzen-Courant*, *De Broedermin*, *Burgerwelzyn*, *De Thieltenaer*, *De Waerheid* en, vermoedelijk, *Het Verbond van Aelst*.

(2) Over deze figuur consultere men : H. HENRY, *Journalisme et politique*, blz. 26-30.

nieuwsbladen bezat een politieke kleur. Het is jammer dat er niet meer collecties bewaard bleven, zodat wij slechts een onvolledig beeld verkrijgen. Toch ziet het er naar uit, dat de pers slechts in weinige gemeenten het verschil van politieke opinie nog niet weerspiegelde. In het overgrote deel van het Vlaamse land betwistten gewestelijke en plaatselijke organen elkaar de gunst van de openbare mening. In het algemeen schijnen conservatieve en liberale kranten tegen elkaar te hebben opgewogen, waarbij echter in bepaalde gemeenten slechts één opinieblad uitkwam.

Het valt binnen het raam van deze studie niet uit te maken, welke invloed die bladen in politicis op het publiek hebben uitgeoefend, of, omgekeerd, in welke mate de politieke conjunctuur op de uitgaven zelf inwerkte. Men zou daartoe de constellaties in de onderscheidene steden en dorpen dienen na te gaan. Men kan echter wel constateren, dat geen enkel Vlaams blad een politiek gezag heeft gehad als *Le Bien Public* of *Le Messenger de Gand*, *Le Précurseur* of het *Journal d'Anvers* en — vermoedelijk in wat minder mate — de Brugse Fransstalige dagbladen, tenzij misschien de Gentse *Broedermin*, in het midden van de jaren '50 het leidinggevende liberale orgaan in de Vlaamse gewesten. Aan de andere kant was ook *Het Handelsblad* een baken voor veel plaatselijke, in dit geval conservatieve kranten, maar August Snieders volgde er nog eerder een katholiek-unionistische dan een klerikale koers. Op een lagere trap kunnen, aan de hand van de aanwezige gegevens, als polemiserende politieke organen met een ruimere dan alleen plaatselijke betekenis, de volgende worden vermeld: *Den Denderbode*, *Het Verbond van Aelst*, de *Standaerd van Vlaenderen*, *Het Vaderland*, *De Vlaming*, de *Gazette van Thielt* en *De Thieltenaer*.

Te Antwerpen, Brugge, Gent, Ieper, Kortrijk en Oostende, m.a.w. in de meest belangrijke steden, moest de Nederlandstalige opiniepers het tegen de Franstalige afleggen, een verschijnsel dat het sociale karakter van het kiezerskorps en meteen dat van het verschillende, Frans of Nederlands sprekende krantenpubliek illustreert. Alleen in Limburg bezat de Vlaamse pers, vooral dank zij *De Onafhankelyke*, ook op het politieke plan een grotere betekenis dan de Franstalige. Dat gold echter ook voor de meeste kleinere steden in het gehele Vlaamse land, al was het al maar door het feit dat daar relatief weinig, of zelfs geen, Franse kranten verschenen.

Het zij verder opgemerkt, dat hier alleen van liberale of katholieke kleur sprake was. De radikale (progressistische) pers bestond inder-

daad zo goed als niet. Het valt dan ook des te meer op, dat in het belangrijkste liberale orgaan, *De Broedermin*, de democratische tonen het sterkst waren, maar zij vonden alleen weerklank in de *Gazette van Audenaerde* en die van *Lokeren*, en dan nog. Dat wil nochtans niet zeggen dat de Vlaamse pers in globo voor de sociale kwestie geen belangstelling toonde, integendeel! Ik kan daar binnen dit bestek niet nader op ingaan. Toch is het onbetwistbaar dat, bij alle medevoelen met de misdeelden, werkelijk socialistische of christendemocratische stemmen niet zijn opgegaan.

Wat de lokale pers aangaat, de levensbeschouwelijke problemen mogen haar karakter sterk hebben beïnvloed en toch moet de zeer bijzondere betekenis van de wekelijks verschijnende kranten ook, in een aantal gevallen zelfs vooral, elders dan op het politieke terrein worden gezocht. Men dient zich de gebrekkige verkeersmiddelen voor ogen te houden. Het was een probleem, de bladen uit de grote steden snel en geregeld over het land te verspreiden. En waren zij in staat veel nieuws uit kleinere centra en plattelandsgemeenten mede te delen? In dat opzicht vervulden de plaatselijke kranten een onvervangbare rol. Zij deden echter nog meer : zij waren de informators niet alleen nopens de eigen streek maar tevens nopens de belangrijkste gebeurtenissen waarvan de draagwijdte zich over het gehele land uitstreckte. Van die taak hebben zij zich behoorlijk gekweten. De vorm buiten beschouwing gelaten, stonden zij dan ook op een veel hoger peil dan de weinige plaatselijke bladen die thans nog verschijnen ; een vergelijking tussen het *Nieuwsblad van Gheel* nu en honderd jaar terug, is zeer illustratief. Zij muntten doorgaans niet uit door artikelen, waren allereerst nieuws- en aankondigingsbladen in letterlijke zin. Wat lokale en gewestelijke aangelegenheden betreft, publiceerden zij oorspronkelijke berichten. Voor het overige werkten ze tweedehands, maakten ze van de grote dagbladen dankbaar gebruik.

VI

BETEKENIS VOOR DE VLAAMSE BEWEGING

De vergroting van het publiek van de Vlaamse pers betekent niet noodzakelijk een volledig parallel aangroeien van de gelederen vlaamsgezinden, zoals de stijging van het aantal bladen op zichzelf nog niet een even sterke uitbreiding van de propagandistische actie der flaminganten inhoudt. Het blijft immers de vraag, of al die kranten de Vlaamse Beweging behartigden, in welke verhouding ze ertoe stonden.

Het hoeft geen betoog dat de wekelijks verschijnende bladen die uitsluitend of in sterk overwegende mate met advertenties waren gevuld, voor de bedoelde beweging niet de minste betekenis hadden. Wij dienen alleen de grotere, meermalen in de week uitkomende te beschouwen alsmede de wekelijkse „die hunnen werkring gestadig uitbreiden, en streven naer eene plaets onder de nuttige bladen” (1).

De conservatieve, vlaamsgezinde, jonge Antwerpenaar Mathot heeft de mening uitgesproken, dat het de Vlaamse kranten ontbrak aan helder inzicht in hun taak ten opzichte van „de letterkundige ontwikkeling onzes lands, en tegenover de vlaemsche beweging”. Zelfs te Antwerpen, zo beweerde hij, bestond „niet een enkel dagblad, dat zyne zending begrypt, en weerdig is van de belangrykheid dezer plaets” (2). Wat scheelde er dan wel aan? De bladen heetten vol te staan van Franse berichten, van futiliteiten over het Franse, het Parijse mondaine leven. Mathot schandvlekte ze als „flauwe echo... van onbeduidende fransche nieuws- en lettertydingen”. — Waren ze dat inderdaad? Schoten ze dan werkelijk, in de strijd voor de Vlaamse ontvoogding, geheel tekort?

I. — DE ZESMAAL PER WEEK VERSCHIJNENDE KRANTEN

Wat de kranten met de grootste periodiciteit betreft, valt het alleszins niet te ontkennen dat zij veel berichten over Franse aange-

(1) E. S., in : *Aenkondigingsblad v. Turnhout*, 3 mei 1856.

(2) L. V. L., *De Vlaemsche letterkunde tegen de wetenschappelyke en geschiedkundige streving van Duitschland*, in : *Nederduitsch Overzicht*, II, 1855, blz. 199.

legenheden bevatten, meer dan over Engelse, Duitse of Nederlandse. Het verschijnsel is uit verschillende omstandigheden te verklaren (1), doch betekent het dat de bedoelde bladen daarom hun plicht tegenover de Vlaamse Beweging niet vervulden?

De Vlaemsche Stem, de minst belangrijke van de zeven zesdaagse kranten uit 1856, schotelde zijn lezers een heleboel voor, maar de Vlaamse letterkunde werd daarbij stellig niet vergeten. Op de Vlaamse kwestie in haar geheel gaf dat Antwerpse blad nochtans geen volledige kijk. Geen enkel van de zes confraters deed zulks. Niettemin verstreken ze een degelijke informatie over de verschijnselen die de Vlaamse Beweging betroffen, zoals verzoekschriften, wedstrijden, ministeriële en koninklijke besluiten, Nederlandse Congressen, bedrijvigheid van het *Vlaemsch Midden-Comiteit*, de *Vlaemsche Commissie*, het *Willems-Fonds* en andere meer. Met uitzondering van de *Gazette van Gent*, publiceerden ze vrij veel artikelen in verband met de taalstrijd. Zij deelden tal van berichten mede, min of meer lokaal getint, over Vlaams verenigingsleven, theatervoorstellingen en tentoonstellingen. De Vlaamse publicaties werden aangekondigd of besproken in overzichten en aparte stukjes. Romans en novellen van Vlaamse schrijvers werden in feuilleton afgedrukt.

2. — DE DRIEMAAL PER WEEK VERSCHIJNENDE KRANTEN

Over de opeenvolgende momenten van de Vlaamse strijd vindt men geen volledige informatie maar wel talrijke berichten en commentaren in de bladen die driemaal per week van de pers kwamen. Alleen de *Gentschen Mercurius* had, wegens zijn louter informatief karakter, voor de Vlaamse Beweging weinig of geen betekenis; die krant was nochtans vlaamsgezind. Alle andere waren dat eveneens, maar gaven er onder diverse vormen het bewijs van. *De Tyd* was evenwel, te oordelen naar de jaargang 1857, in de eerste plaats klerikaal. Ook in *De Vlaming* en de *Standaerd van Vlaenderen* bezat de polemiek tegen de „liberaters” overwegend belang, stond de Vlaamse strijd dus niet

(1) De Vlaamse bladen hadden geen eigen correspondenten in den vreemde. Wat ze als buitenlands nieuws mededeelden, haalden ze meestal uit Frans-Belgische confraters en die waren hoofdzakelijk op Frankrijk afgestemd. De Vlaamse redacteurs schijnen zeer weinig buitenlandse kranten te hebben gelezen. Stond anderdeels Frankrijk, ook voor hen, niet in het brandpunt van de politieke belangstelling? En oefende de Franse cultuur, in ons land bovendien door tal van uitwijkelingen vertegenwoordigd, ook op hen geen grote aantrekkingskracht uit?

op de voorgrond. Van de *Gazette van Brugge* kan dat evenmin worden gezegd, al voerde die dan ook de verdediging van de taalrechten sedert lang in haar banier (1). Bestendig met de Vlaamse kwestie bezig was de liberale en uitgesproken vlaamsgezinde Brugse krant *Burgerwelzyn*.

Het verschil in belangstelling, die in de bladen van deze categorie tot uiting kwam, valt vooral te meten naar het kleiner of groter aantal artikelen dat ze aan de Vlaamse Beweging wijdden.

3. — DE HALFWEEKELIJKE KRANTEN

Van grote betekenis als vlaamsgezind orgaan was *De Onafhankelyke*, zeer waarschijnlijk het meest strijdbare onder de derde- en tweederangsbladen. „Godsdienst — Vaderland — Moedertael” was het motto van dat blad en terecht mocht het schrijven dat het „de groote zaak van de vlaamsche tael... van hart en ziel” aankleefde en verdedigde (2). Dat gebeurde én met eigen artikelen én door gevarieerde berichten en commentaren. Het halfwekelijkse Hasseltse blad was naar verhouding de grote waard (3).

Heel anders was het gesteld met de *Gazette van Thielt*, wier motto geen verdediging van de moedertaal inhield. Zij was dan ook veel sterker op de politiek dan op de Vlaamse Beweging georiënteerd, in zover dat zij zelfs over actuele aangelegenheden zeer weinig publiceerde.

De Eijerboer was helemaal op toneelnieuws afgestemd.

Meer dan de genoemde halfwekelijkse bladen kreeg ik niet in handen; zij tonen niettemin aan, dat de kranten van die categorie erg ongelijkslachtig konden zijn.

4. — DE WEKELIJKSE NIEUWSBLADEN

a) PROV. ANTWERPEN

Het Aenkondigingsblad van Turnhout wijdde aan de Vlaamse Beweging een bestendige en ruime aandacht, in de vorm van kleine

(1) Cfr. *Gaz. v. Brugge*, 1 jan 1845 („Aen onze geabonneerden”).

(2) *Onafhankelyke*, 22 juni 1856.

(3) Onbillijk is dan ook de verklaring van J. DROOGMANS, in : *Tijdspiegel*, IX, 1954, blz. 111, luidens dewelke van *De Onafhankelyke* zo min als van zijn voorgangers, het *Belgisch Leeuwke* en het *Nieuwsblad der Provincie Limburg*, „noch voor der Muzen-conste noch qua romantisch taal- en literatuurfierheid stimulerend flamingantisme enige invloed uitging”.

artikelen en informatie, waarbij de bedrijvigheid van het *Vlaemsch Midden-Comiteit* op de voet werd gevolgd. Vlaamsgezindheid kwam ook herhaaldelijk tot uiting in de wat jongere maar even breed opgezette *Kempenaer*. Dit blad publiceerde geen eigen artikelen (1), doch een massa berichten. Verkleefd aan voorouderlijke taal en zeden, was het erom bekommerd, bekend te maken wat op het terrein van Vlaamse Beweging en letterkunde werd gepresteerd. Dat gebeurde eveneens door feuilletons, o.m. van J. R. Snieders, en een kapittel „Letteren, Wetenschappen en Kunsten”.

Van de twee Geelse nieuwsbladen kreeg ik *De Pachter* niet te zien. Andere kranten hebben dat liberale blad wel eens geciteerd. Uit de titel (2) en uit de medewerking van V. J. Du Moulin (3) mag men afleiden dat het vlaamsgezind was. Het moet invloed uitgeoefend hebben, want na weinige jaren lokte het de publicatie uit van een katholieke tegenvoeter, het *Nieuwsblad van Gheel*, dat in 1953 zijn honderdste verjaring vierde. Dat *Nieuwsblad* was, evenals zijn Turnhoutse confraters, van zeer gevarieerde inhoud, doch publiceerde tevens eigen artikelen. Hierin, alsmede in de berichtgeving, kwam een constante belangstelling voor de Vlaamse Beweging tot uiting.

Te Lier was *De Nethebode* ongetwijfeld vlaamsgezind, doch het blad was er niet om bekommerd zijn lezers van de gang van die beweging geregeld op de hoogte te houden. Het publiceerde niettemin nogal wat berichten in dat verband, evenals circulaire van het *Midden-Comiteit*; bij uitzondering zelfs een artikeltje.

De Mechelse bladen hadden so wie so niet veel om het lijf. Het oude *Algemeen Aenkondigings-Blad* deelde over de taalstrijd haast niets mede, *De Dylbode* weinig meer. *De Standaert* publiceerde verzen en berichten, verstrekte soms wel eens een woord commentaar.

b) Limburg

De katholieke *Postryder der provincie Limburg* toonde voor de Vlaamse Beweging om zo te zeggen geen belangstelling. In de gehele jaargang 1855 (4) is er geen woord over te vinden. Waren er in jaargang 1856 niet een paar uitlatingen desbetreffende, dan zou men aan

(1) Zij begonnen van 3 jan. 1857 af en waren aan de taalkwestie gewijd.

(2) „Weekblad voor landbouw, staet- en letterkunde”.

(3) Volgens I. VON DUERINGSFELD, *op. cit.*, dl. III, blz. 310.

(4) Vijf nummers ontbreken in de enige bewaarde collectie.

de hand van de *Postryder* kunnen denken dat er geen Vlaamse kwestie bestond. Het blad leek het flamingantische streven nochtans bij te treden (1).

c) Brabant

Het Leuvense nieuwsblad *De Waerheid* toonde in 1855 wat meer interesse voor de Vlaamse Beweging dan in zijn eerste jaargang, waar er uiterst weinig over te vinden was, doch het paste vooral in zijn kritiek op het beleid van minister De Decker. Dat liberale orgaan was niettemin vlaamsgezind, publiceerde de omzendbrieven van het *Midden-Comiteit* alsmede berichten betreffende kunst en letteren. Het volgde de activiteit van het *Willems-Fonds* en van de plaatselijke Vlaamse toneelverenigingen.

Het tweetalige *Journal des Petites Affiches de l'arrondissement de Louvain* was vlaamsgezind. Dat kwam echter vooral tot uiting in de vorm van berichten over de werking van Vlaamse genootschappen, waaronder *Met Tyd en Vlyt*. Er waren er ook andere, de algemene gang van zaken betreffende, doch niet veel. Af en toe gaf het blad enige commentaar.

d) Oost-Vlaanderen

De liberale *Gazet van St. Nicolaes* onderscheidde zich door diverse, aan *Broedermin* en *Gazette van Gent* ontleende artikelen en berichten inzake de taalstrijd. Zij publiceerde tal van gedichten en stukken als de omzendbrieven van het *Midden-Comiteit* of flamingantische manifesten. De klerikale *Gazette van het Land van Waes* drukte ook nogal wat verzen; zij was ten andere een „staet- en letterkundig nieuwsblad”. In die eerste hoedanigheid nam zij stelling tegen haar stedelijke confrater en voor minister De Decker. Zij deelde betreffende de Vlaamse Beweging minder informatie mede dan haar tegenvoeter.

(1) In het nr. van 16.8.'56 vindt men een artikeltje dat de zucht tot naäpen van Frankrijk veroordeelde en waarin het heette: „Terwyl de vlaemsche bladen eenen bestendigen oorlog voeren tegen die anti-nationale daden...”; dat werd dus impliciet goedgekeurd.

Het nr. van 29.11.'56 bevatte enkele bijzonderheden over de werkzaamheden van de *Vlaemsche Commissie*.

Een bericht in het nr. van 13.12.'56 begon aldus: „Het is eene onwederlegbare waarheid dat het goed onderwijs der vlaemsche tael zeer noodzakelyk is”, maar het vervolg luidde: „indien men zich later niet wil belagchelyk maken, wanneer het gebruik er van eene noodwendigheid geworden is”.

Op een lager niveau stond de *Gazette van Lokeren*, waar b.v. in 1855 betreffende de herrie in de flamingantische gelederen weinig of niets te vinden is. In de jaargang 1856 treft men wel eens een artikeltje aan, ook betreffende de taalkwestie, waaruit dan de vlaamsgezindheid van het blad naar voren trad.

De *Gazet van Dendermonde* verdedigde de Vlaamse zaak, in de overtuiging dat het ging om „ontslaving en volksverlichting” en dat de moedertaal „eene der kloekste grondzuilen der belgische nationaliteit” was (1). Te oordelen naar de twee uit 1855 bewaarde nummers en naar enkele uit 1854 en 1857, behoorde de Vlaamse strijd tot een der constante belangstellingspunten van het blad. Aan de andere kant hield *De Onpartydige* zich meer op afstand. Onder zijn berichten kwam er wel eens een betreffende de taalstrijd voor, maar veel was het niet.

Te Aalst had *Den Denderbode* voor de Vlaamse Beweging geen betekenis. Wel juichte het blad herstelmaatregelen toe, maar het zag in de agitatie van de meest op de voorgrond tredende promotors van die beweging teveel „maçonische liberatory”. Manifesten en omzendbrieven stak het dan ook als „voddenpapierkens” in de kachel (2). De vlaamsgezindheid moest het hier ver afleggen tegen de politieke polemiek.

Globaal genomen hadden de Oudenaarsde bladen, alle drie vlaamsgezind, meer te betekenen dan b.v. de Mechelse. De meeste artikelen betreffende de Vlaamse kwestie — op zichzelf nochtans niet zoveel — vindt men in het *Zondagsblad*, doch deze krant publiceerde aan de andere kant zeer weinig berichten over de beweging. Het *Nieuws- en Annoncenblad* toonde ter zake geen opvallende belangstelling. Het drukte wel eens een vlaamsgezind artikel, meestal ontleend aan *Het Handelsblad*; onder zijn wekelijks nieuws zat, globaal genomen, echter zeer weinig betreffende de flamingantische bedrijvigheid. Meer omvattend was de informatie die de *Gazette* bezorgde, maar ook hier bleef ze fragmentair. Evenals het *Zondagsblad* publiceerde de *Gazette* verzen en verhalen van Vlaamse schrijvers. In alle drie de Oudenaardse bladen, het *Nieuws- en Annoncenblad* echter in mindere mate, vindt men, in extenso of samengevat, de circulaire terug van het *Midden-Comiteit*.

(1) Nr. van 4 febr. 1855.

(2) Cfr. het artikel „De Vlaemsche Zaek”, in het nr. van 20 juli 1856.

e) West-Vlaanderen

Fel vlaamsgezind was het *Advertentie-Blad der stad Veurne*, hetgeen niet betekent dat het een orgaan was van flaminganten. Betreffende de Vlaamse Beweging publiceerde het evenwel, naast de omzendbrieven van het *Midden-Comiteit*, vrij wat berichten en ook af en toe een beschouwing. Het volgde van dichtbij de activiteit van genootschappen uit stad en provincie.

Vooraf politiek georiënteerd was *De Thieltenaer*. Dit blad voerde felle polemiek, doch betreffende andere kwesties dan de Vlaamse. Hierover bezorgde het zijn lezers nochtans diverse inlichtingen.

f)

Hoe het met de andere wekelijkse informatie- of politieke bladen precies gesteld was, kon ik, bij gebrek aan bewaarde verzamelingen, niet uitmaken. Een paar nummers van *De Thouroutenaer* en het *Nieuwsblad van Diest* brachten geen opheldering. De *Gazet van Geerardsbergen*, *Het Verbond van Aelst* en de *Gazette van Waereghem* werden me onrechtstreeks als vlaamsgezinde kranten bekend. In twee andere gevallen zegt titel of motto uitdrukkelijk dat ook taal en letteren behartigd werden; dat geldt *De Eecloonaer* en de *Gazette van Thourout*.

Het zal alleszins duidelijk zijn, dat niet alle wekelijkse nieuwsbladen als promotors van de Vlaamse Beweging te beschouwen zijn. Het hierboven gegeven overzicht wijst uit, dat er, zoals inzake het algemeen gehalte ook wat de belangstelling voor de taalkwestie betreft, van plaats tot plaats en van krant tot krant merkbare verschillen bestonden.

De berichtgeving en de commentaren betreffende de Vlaamse Beweging waren in de meeste belangstellende lokale bladen op de grotere Vlaamse organen gesteund. Zo vindt men in verschillende „weekbladen” soms letterlijk dezelfde artikelen en mededelingen, vaak zonder enige bronvermelding. Afgestemd op de vooraanstaande liberale, katholieke of nominatim onpartijdige kranten, gaf een aantal „weekbladen” aldus, in verkleinde omvang, een relaas van wat op het veld van de taalstrijd en de literaire beweging gebeurde, relaas dat door hun politiek standpunt of a-politieke houding werd gekleurd. Andere deden dat niet of slechts in mindere mate. Was het uit gebrek aan belangstelling? Soms vermoedelijk wel, maar over 't algemeen zeker niet. Het is opvallend dat alle geconsulteerde „weekbladen”,

op weinige uitzonderingen na, getrouw de omzendingbrieven van het *Midden-Comiteit* en berichten over zijn actie publiceerden. Dat comité, te Brussel gevestigd, streefde ernaar de taalstrijd te coördineren. Zoals *De Onafhankelyke* verklaarde, verdiende het „voorzeker de ondersteuning van al de Vlaemschgezinden” (1). Het heeft die van de plaatselijke Vlaamse kranten stellig genoten.

Er bestond dus ongetwijfeld medeleven met de taalstrijd en belangstelling voor de Vlaamse letteren. Dat zij in veel wekelijkse gazetten in geen grotere mate tot uiting kwam, moet voor een deel uit hun beperkte omvang so wie so worden verklaard. Maar wijst dat verschijnsel ook niet aan, dat de Vlaamse kwestie toch niet de hoofdbekommernis kan zijn geweest van de lezers van die „weekbladen”, evenmin als van hun uitgevers? Naast de politieke aangelegenheden ging de aandacht meer uit naar de materiële belangen en de dagelijkse gemengde gebeurtenissen.

BESLUIT

In 1844 hadden de flaminganten met eigen financiën een poging ondernomen om, van Brussel uit, een degelijk vlaamsgezind strijdblad het land te doen bestrijken, doch *Vlaemsch België* was spoedig overleden, echter niet dan nadat het tot *De Vlaemsche Belgen* was verklerikaliseerd (2). Volgens Fredericq (3) moge die historie lang afgeschrikt hebben, men dient nochtans vooral het oog te houden op het zich steeds verder toespitsen van de politieke tegenstellingen, wanneer men de betekenis van de Vlaamse pers t.o.v. de Vlaamse Beweging in het midden van de jaren '50 zoekt te omschrijven.

Er verscheen toen in het Vlaamse land geen enkel blad, groot noch klein, dat, uitgegeven door en voor flaminganten, vóór alles vlaamsgezind was en de taak van een soort „Moniteur” van de bedoelde beweging zou hebben vervuld. Er bestonden alleen katholieke, liberale of onpartijdige kranten, gepubliceerd in het Nederlands (4), waarvan er een aantal hoofdzakelijk de politiek behartigden. Dat de Vlaamse nieuwsbladen een verschillende gezindheid aankleefden, was

(1) Nr. van 26 juli 1855 („Vlaemsch Midden-Comiteit”).

(2) Cfr. P. FREDERICQ, *Schets Vl. Beweging*, dl. I, blz. 30-31; Id., *Levensschets van D. Steeckx*, en L. PICARD, *Gesch. v. d. Vl. en Groot-Ndl. Beweging*, dl. I, blz. 248 vlg.

(3) *Op. cit.*, blz. 31.

(4) Friedrich Oetker, die in de tweede helft van de jaren '50 in België heeft verbleven, merkte dat op in zijn *Belgische Studiën*, blz. 588.

natuurlijk, maar zij zaten elkaar eveneens in het haar wanneer de Vlaamse kwestie te berde kwam. Het optreden van minister De Decker werd aan de liberale kant sterk bekritiseerd, aan de katholieke verdedigd of geprezen. Over de doelstellingen van de flamingantische actie zelf, trad verschil van mening aan de dag, naar gelang van de levensbeschouwelijke overtuiging. Ook in gewestelijke en plaatselijke kranten, hoewel lang niet in alle, vindt men het debat weerspiegeld dat ter zake door *De Broedermin*, *De Schelde*, *Het Handelsblad* en de *Beurzen-Courant* werd gevoerd. Men wist de Vlaamse kwestie dus niet buiten het politieke gekrakeel te houden. Mathot heeft dat gebrek aan eenstemmigheid geschandvlekt als een gemis aan ijver voor de vooruitgang van de Vlaamse zaak en een noodlottig verschijnsel met het oog op de literaire herleving (1).

Het is duidelijk dat het partijgehaspel de invloed van de pers op het vlaamsgezinde terrein moest verzwakken. Mathots kritiek ging nochtans te ver. Tot gemis aan ijver zou ik niet willen besluiten, alleen tot de afwezigheid van een flamingantisme dat alle andere aangelegenheden zou hebben achteruitgesteld. De Vlaamse organen met de grootste periodiciteit waren overtuigde verdedigers van de taalrechten en degelijke informators betreffende de taalstrijd. Alle bladen waarover ik gegevens kon verzamelen waren vlaamsgezind. In de gehele toenmalige Vlaamse pers valt, naar alle waarschijnlijkheid, geen enkele krant aan te wijzen die anti-vlaamsgezind zou zijn geweest.

Al legden de flaminganten allerwege in de nieuwsbladen geen overweldigende activiteit aan de dag, de invloed van de kranten, groot en klein, viel echter niet weg te cijferen. Het feit alleen reeds, dat zij in de moedertaal waren gesteld, kon tot vele mensen spreken. Hun kracht steeg met het aantal en de periodiciteit. In dat opzicht had de Vlaamse pers, vergeleken met de jaren '40, belangrijke vorderingen gemaakt. Zij was in het Vlaamse land meer algemeen verspreid dan de Franstalige. Voor het uitdeinen van de Vlaamse Beweging, in de breedte zowel als in de diepte, kon dat alles niet zonder betekenis blijven.

(1) Cfr. L. VAN RUCKELINGEN, *Vlaamsche Beweging*, blz. 49-51.

BESLUIT

De dag van heden worden in de Vlaamse gewesten uiterst weinig Franstalige kranten uitgegeven, al is er ook een vrij ruim publiek voor een aantal politieke organen die te Brussel verschijnen. Honderd jaar terug daarentegen beschikten de hogere standen in Vlaanderen, vooral in de grote steden, over belangrijke eigen bladen.

De Nederlandstalige pers wordt momenteel beheerst door enkele partijpolitieke dagbladen en een paar andere die in alle provinciën afzet vinden om wille van hun gevarieerde gemengde berichten en hun sportrubrieken. In een aantal centra hebben meer lokaal afgestemde kranten zich gehandhaafd. Kleine plaatselijke blaadjes bezitten nochtans slechts geringe betekenis.

In het midden van de jaren 1850 konden slechts een paar kranten, *De Broedermin* en *Het Handelsblad* — misschien ook de *Gazette van Gent* — aanspraak maken op een publiek dat over diverse provinciën was verspreid, echter nog lang niet zoals de leidinggevende organen van vandaag. De Vlaamse pers was veel meer dan op dit ogenblik van lokaal of gewestelijk belang.

Het gehalte van die kleinere toenmalige bladen dient te worden afgemeten naar hun gevorderdheid op de weg van de evolutie tot informatie- of opiniebladen. Een aantal ervan stond nog op het peil van de jaren '30, d.w.z. was nog niet boven het karakter van een strikt aankondigingsblad uitgestegen. De tendens die leidde naar het toenemen van de informatiepers, was echter algemeen.

De politiek had in aanzienlijke mate haar stempel op de pers gedrukt. Zij weerspiegelde reeds sterk de tegenstellingen tussen de schakeringen van de openbare mening. Het onderscheid tussen de bladen werd in zeer veel gevallen alleen door hun politieke kleur bepaald. Op het platteland en in de meeste kleinere steden waren het alleen Nederlandstalige nieuwsbladen die over het politieke gebeuren informeerden en er de partijbelangen verdedigden. Het onzijdige of a-politieke karakter van talrijke bladen wijst echter aan, dat het Vlaamse publiek alleszins geen overheersende belangstelling voor de partijpolemieek aan de dag legde, al mogen de uiteenlopende opinies dan ook reeds vaster gevormd zijn geweest dan vroeger.

Men zal hier ongetwijfeld rekening moeten houden met het

bijzondere karakter van dat publiek. Zoals vóór 1848 (1), bestond het vooral uit de kleine burgerij, de lagere clerus en de welstellende boeren, m.a.w. sociale klassen waar de stemgerechtigdheid nog fragmentair was. De kieshervorming van 1848 had echter precies deze maatschappelijke groepen in groter getal tot de stembus toegelaten, een verschijnsel dat de evolutie van de Vlaamse pers heeft beïnvloed. Men aanzie dat echter voorlopig eerder als een hypothese die nader onderzoek vereist.

Alleen in de eigenlijke partijpers heb ik enkele gevallen geconstateerd van de werkzaamheid van bepaalde groepen. Zoals Vermeersch heeft aangetoond, waren het vóór 1848 reeds politieke krachten die aan en in de Franstalige pers medewerkten: „steeds minder enkelingen maar samenwerkingen, groepen” (2). Aan de andere kant bemerkte men, in de structurele uitbouw van veel van die bladen, van 1840 af de evolutie van individuele onderneming naar „de samenwerking van enkele kapitaalkrachtige persoonlijkheden” (3), hetgeen die kranten uiteraard voor rechtstreekse politieke invloeden open stelde.

Het wil mij voorkomen dat, wat de Nederlandstalige pers uit het midden van de jaren '50 aangaat, die beide verschijnselen nog niet zo karakteristiek waren. Ongetwijfeld hebben partijinstanties ingezien dat er in de Vlaamse pers mogelijkheden besloten lagen voor directe politieke beïnvloeding (4) en zoals boven gezegd is dat in een aantal gevallen praktisch verwezenlijkt door middel van financieel samenwerkende „pressure-groups”. De meeste Vlaamse bladen waren echter nog private ondernemingen, éénmans- of familiebedrijven, met een commercieel karakter. Men leide daar niet uit af, ook niet betreffende de grotere kranten, dat het ging om grondig geïndustrialiseerde bedrijven. Net zoals in de vorige decennia (5) was dat in de jaren '50 nog niet het geval. Laten we b.v. alleen maar opmerken dat alle kranten slechts vier bladzijden telden (6), met af en toe een supplement, geen foto's publiceerden... en geen sportnieuws.

De Vlaamse nieuwsbladen beschikten niettemin over een ver-

(1) Cfr. VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 15.

(2) *Ibid.*, blz. 116.

(3) *Ibid.*, blz. 117.

(4) Illustratief mogen heten de pogingen, in 1856 door de Lierse liberalen ondernomen om *De Nethode* van zijn eigenaar af te kopen: Cfr. DE VROEDE, *op. cit.*, in: 't Land van Ryen, VIII, 1958, blz. 127.

(5) VERMEERSCH, *op. cit.*, blz. 118.

(6) Uitgezonderd het *Journal des Petites Affiches de l'arrondissement de Louvain*, dat echter op zulk klein formaat verscheen dat het in totaal met de vier gebruikelijke bladzijden overeenstemde.

zekerde afzet, doordat ze de nieuwsgierigheid bevredigden van sociale groepen die het Frans niet machtig waren of voor wie die taal stellig niet de gewone omgangstaal was. Dat verklaart hun meer algemene verbreiding dan die van de Franstalige kranten.

Al bleek het hierboven, dat de taalkwestie geen alles overheersend belang inboezemde, de vorderingen van de Vlaamse pers waren voor de uitbouw van de Vlaamse Beweging van betekenis. Vlaamse pers betekende niet noodzakelijk strijdend-flamingantische pers, maar van enige tegenwerking viel alleszins geen spoor te bekennen. Bleef de belangstelling van het Nederlands lezende publiek vooral op het dagelijkse gebeuren geconcentreerd, het Vlaamse gebeuren werd in het gezichtsveld opgenomen. Met het toenemen van het aantal opinie- en partijbladen is ook het aantal gegroeid van die kranten, die voor de Vlaamse kwestie een constante belangstelling toonden; terwijl de uitbouw van aankondigings- tot informatieblad ongetwijfeld mede het klankbord van de Vlaamse beweging heeft verruimd.

GECITEERDE WERKEN

- ALLOSSERY (P.). Geschiedkundige boekenschouw over het huidige West-Vlaanderen in 't algemeen en zijne gemeenten in 't bijzonder. 2 dl., Brugge 1912-1913. Soc. d'Emulation de Bruges, *Mélanges* VI.
- BAILLIEN (H.). Drukkerijen te Tongeren; in : *De Tijdspiegel*, jg. VIII, 1953, blz. 122-126.
- BERREWAERTS (A.). Recherches sur la presse périodique louvaniste. Leuven 1898.
- BRAEKMAN (B.). La presse périodique en Campine; in : *Taxandria*, jg. I, 1904, blz. 135-173.
- BROUCKE (M. VAN DEN). De journalist August Snieders over zichzelf; in : *De Vlaamse Gids*, jg. XXXIX, 1955, blz. 176-187.
- DELAFAILLE (F. E.). Bijdragen tot opheldering der geschiedenis van Mechelen. 2 dl., Mechelen z.j.
- DHONDT (J.). Woelingen te Gent in 1848; in : *Hand. Mij. v. Gesch. en Oudh. Gent*, n. 1., III, 1948, blz. 33-68.
- DOESELAEER (E. VAN). Opzoekingen betreffende de Mechelse drukpers van 1773 tot 1900 (Dagbladen en tijdschriften). Mechelen 1901.
- DROOGMANS (J.). Hasselt in de literatuur. Hasselaren en de letterkunde; in : *De Tijdspiegel*, jg. IX, 1954, blz. 106-116.
- DUERINGSFELD (I. VON). Von der Schelde bis zur Maas. Das geistige Leben der Vlamingen seit dem Wiederaufblühen der Literatur. Biographien, Bibliographien und Proben. 3 dl., Leipzig, Brussel, 1861.
- FREDERICQ (P.). Levensschets van Domien Sleenckx; in : *Annuaire de l'Acad. royale de Belgique*, jg. LXVI, 1903, blz. 149-300.
- FREDERICQ (P.). Schets eener geschiedenis der Vlaamsche Beweging. 3 dl., Gent 1906-1909.
- HENRY (H.). Journalisme et politique. Recueil de notes et souvenirs. Namen 1929.
- HUYSMANS (C.). La révolution de 1830 et le mouvement politique; in : *75 Années de domination bourgeoise 1830-1905*, Gent 1905, blz. 7-118.
- Jubel-Album van Het Handelsblad van Antwerpen, 1844-1944. Antwerpen 1947.
- LEYNEN (H.). Een eeuw weekbladpers in Limburg. Antwerpen z.j. (1936).

- LUYKX (T.). Een halve eeuw zegelbelasting op de Belgische pers (Sept. 1797-Mei 1848). Brussel 1956. Meded. v. d. Kon. Vl. Acad. v. Wet., Lett. en Sch. Kunsten v. België, Kl. der Lett., jg. XVIII, 1956, 4.
- LUYKX (T.). De zegelbelasting op de Belgische kranten en haar afschaffing in 1848; in : *Hand. v. h. eenentwintigste Vl. Filologencongres*, 1955, blz. 366-374.
- L. V. L. Ps. van L. MATHOT. De Vlaemsche letterkunde tegen de wetenschappelyke en geschiedkundige streving van Duitschland; in : *Nederduitsch Overzigt. Geschied- en Letterkundig Tydschrift*, II, 1855, blz. 197-201.
- MALOU (J.). Notice statistique sur les journaux belges (1830-1842). Lettre à Sir Francis J***, à Londres; in : *Bull. de la Commission centrale de statistique*, dl. I, 1843, blz. 273-307.
- MERCKX (J.). Het oudste Vlaamse blad in België. Het Handelsblad (Antwerpen) 110 jaar. Brussel (1955). Overdr. uit : *De Pers*.
- Noord en Zuid. Akademische Mengelingen uitgegeven door het Taalminnend Studenten-Genootschap onder kenspreuk : Schild en Vriend, te Brussel, met de medewerking van studenten aan de verschillende Hollandsche en Belgische hoogeschole. Dl. II, Brussel 1858.
- OETKER (F.). Belgische Studien. Schilderungen und Erörterungen. Stuttgart 1876.
- PERSYN (J.). August Snieders en zijn tijd. 3 dl., Antwerpen 1925-1926.
- PICARD (L.). Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandsche Beweging. Dl. I, Antwerpen 1942².
- POTTER (F. DE). Vlaamsche Bibliographie. Lijst der boeken, vlug- en tijdschriften, muziekwerken, kaarten, platen en tabellen, in België van 1830 tot 1890 verschenen. Gent 1893. Kon. Vl. Acad. voor Taal- en Letterkunde.
- PRIMS (F.). De katholieke dagbladpers te Antwerpen. Antwerpen z.j. (1936).
- ROGGHE (W.). Gedenkbladen. Gent 1898.
- RUCKELINGEN (L. VAN). Ps. van L. MATHOT. Vlaamsche Beweging. Bediedenis, doel, invloed, toekomst. Gent 1856. Uitg. Willems-Fonds, nr. 23.
- SMET (J. DE). De Westvlaamse pers in 1848; in : *Biekerf, Westvl. archief v. gesch., oudheidk. en folkl.*, jg. LIII, 1952, blz. 8-12.
- STIJNS (M.). De pers, honderd jaar geleden en nu; in : *De Vlaamse Gids*, jg. XXXII, 1948, blz. 523-526.

- VANDENPEEREBOOM (E.). Du gouvernement représentatif en Belgique (1831-1848). 2 dl., Brussel 1856.
- VANDERHAEGHEN (F.). Bibliographie gantoise. Recherches sur la vie et les travaux des imprimeurs de Gand. Dl. V. XIXme siècle. Editions de Gand sans nom d'imprimeur. Gent 1865.
- VERMEERSCH (A.). De structuur van de Belgische pers, 1830-1848; in : VERMEERSCH (A.) en WOUTERS (H.), Bijdragen tot de geschiedenis van de Belgische pers, 1830-1848, Leuven, Parijs, 1958. Interuniv. Centrum v. hedend. gesch., Bijdragen 4.
- VERSTRAELEN (J.). De katholieke pers te Gent. Antwerpen z.j. (1936).
- VROEDE (M. DE). Bibliografische inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging, 1830-1860. Leuven, Parijs, 1959. Interuniv. Centrum v. hedend. gesch., Bijdragen 8.
- VROEDE (M. DE). Ontstaan en ontwikkeling van de oudste Lierse nieuwsbladen; in : *'t Land van Ryen*, jg. VIII, 1958, blz. 115-136.
- WARZEE (A.). Essai historique et critique sur les journaux belges. Journaux politiques. Gent 1845.

INDICES

I. — PERSONEN

<p>Adriaens (W.) : 30
 Avontroodt (G. J.) : 25</p> <p>Bellens (P. J.) : 6
 Bevernaege (gebr.) : 26
 Boeteman (A. J.) : 13
 Boffyn (J.) : 30
 Bonhomme (J.) : 31
 Boone (F. A.) : 12
 Brepols : 8
 Bruylants (J.) : 28, 31
 Byl (A.) : 13-14
 Byl-Van Achter (P.) : 10</p> <p>Ceyssens (H. J.) : 26
 Claeys-Bouuaert : 11
 Collée (wed. J. P.) : 27
 Cornille (L.) : 29
 Cremers (J.) : 25
 Cruyt (gebr.) : 14</p> <p>Daele (A.) : 10
 Dautzenberg (J. M.) : 10-11
 De Baets (P.) : 11
 De Brauwer-Stock : 24
 De Busscher (gebr.) : 21
 De Cuyper (wed. J.) : 11
 De Decker (P.) : 63, 67
 De Geyter (J.) : 21
 Delhuvette (wed.) : 22
 Delplace : 29
 Delplace-Beernaert : 20
 Demarteaue-Thys (P.) : 24
 Deny : 13
 De Potter (F.) : 5, 10
 De Smet-Themon (L. A.) : 19
 Destanberg (N.) : 16, 34
 De Vos (B.) : 12, 33
 De Vos (Ch.) : 34
 De Vos (G.) : 30
 De Wilde (M.) : 29
 Dewinter (Ch.) : 25
 Dierckx : 8
 Du Caju (A.) : 27
 Ducaju (E.) : 16</p> | <p>Du Caju (F. J.) : 27
 Ducaju (J.) : 16
 Du Caju (V.) : 27
 Ducaju-De Vylder : 7
 Düringsfeld (I. von) : 11, 19, 49
 Du Moulin (V. J.) : 27, 62</p> <p>Ecrevisse (P.) : 15</p> <p>Fockenier (J.) : 13</p> <p>Geerts (L.) : 30
 Geiregat (P.) : 18
 Gysdaele (A.) : 17</p> <p>Hansen (C. J.) : 11
 Havermans (A.) : 15
 Hen (Ch.) : 5
 Herreboudt (L. B.) : 18
 Heyden : 24
 Hiel (E.) : 16
 Hoed (Th.) : 23
 Horta-De Laere : 28</p> <p>Jacobs-Janssens (A.) : 16
 Joachims-Claes : 16</p> <p>Lambin : 32
 Lambin-Mortier : 33
 Lamot-De Pauw : 8
 Landrien-Fovel (E. J.) : 19
 Leirens (C.) : 12
 Lievens : 21
 Loosveldt (J. B.) : 20</p> <p>Massar (wed.) : 32
 Mathot (L.) : 59, 67
 Mercckx (P. J.) : 24
 Michiels (gebr.) : 33
 Milis (P. F.) : 26
 Moyson (E.) : 28</p> <p>Neut (A.) : 10, 28, 32, 56</p> <p>Olbrechts (J. F.) : 15</p> |
|---|--|

- Peeters (B.) : 27
 Peeters (H.) : 28
 Piron (C.) : 33

 Rampelbergh (A. A.) : 15
 Renier (P. J.) : 13
 Rogghé (W.) : 10, 18, 48
 Ronsse (Ch.) : 17-18
 Ryckeboer (P.) : 7
 Ryffranck (gebr.) : 15
 Ryffranck (wed.) : 15

 Sackenpré (J.) : 11
 Schotmans (L.) : 27, 31
 Simillion (K.) : 28, 31, 34
 Sleenckx (D.) : 27-28, 31
 Sloer (F.) : 8
 Snieders (A.) : 21, 57
 Snieders (J. R.) : 62
 Spitaels-Schuermans : 8, 17
 Splichal-Roosen : 22
 Steenackers-Klerx : 28
 Stock (P.) : 7
 Stocquart (J. A.) : 16
 Suetens (J. F.) : 20

 Thys (A.) : 21
 Traets (D.) : 26

 Van Acker (K.) : 11
 Van Boekel (C. H.) : 10, 12
 Van Cauteren (A.) : 19

 Van Cauteren (Ph.) : 18
 Van Cuyck (E.) : 14
 Vancuyck-Gyole : 33
 Van Damme : 12
 Vandecasteele (J.) : 29
 Van den Berghe : 29
 Vandenpeereboom (E.) : 5
 Vanderhaeghen (E.) : 18
 Vanderhaeghen (F.) : 49
 Van de Weyer : 11
 Van Dieren (J. P.) : 21
 Van Driessche (E.) : 19
 Van Duyse (P.) : 18, 34
 Van Hee (D.) : 7
 Van Hifte (P.) : 10, 32
 Van In (gebr.) : 6
 Van Kerckhoven (P. F.) : 34
 Vanlinthout : 22
 Van Oevelen (E.) : 28
 Van Peteghem-Ronsse (F.) : 17
 Van Rompay (J. A.) : 24
 Van Ryswyck (J.) : 34
 Van Velsen (E. F.) : 9
 Van Weddingen (K.) : 19
 Van Welden-De Backer : 29
 Vanwelden-Gaulin : 20
 Van West-Pluymers : 22
 Verbeke (D.) : 20
 Vermaut-Grafmeyer : 33
 Vermeirsch (gez.) : 23
 Verschueren (J.) : 11
 Vion (P.) : 12

2. — PLAATS- EN GEWESTNAMEN

- Aalst : 7-8, 13, 17, 30, 36, 39, 44, 53, 64
 Aarschot : 39
 Antwerpen : 9, 16, 21, 23, 27, 31, 35,
 39, 42, 46-47, 53, 57, 59.
 Antwerpen (prov.) : 35, 38, 40, 42-43,
 61-62
 Beveren : 8, 36, 39, 44
 Blankenberge : 40
 Boom : 7-8, 35, 39, 43
 Brabant : 24, 35, 38-40, 42-43, 47, 63
 Brugge : 13, 18, 28, 37, 39, 44, 46-47,
 54, 57
 Brussel : 9, 12, 30, 35, 39-40, 43, 47,
 54, 66, 68
 Deinze : 39

 Dendermonde : 16, 19, 26, 39, 44, 55,
 64
 Diest : 15, 25, 35, 39, 43, 54
 Diksmuide : 11-12, 14, 32, 33, 37, 39,
 45, 54
 Eeklo : 15, 37, 39, 45, 55
 Geel : 25, 27, 35, 39, 43, 54, 62
 Gent : 10, 12, 18, 21, 30, 32-33, 36-37,
 39, 44, 46-47, 54, 57
 Geraardsbergen : 10, 16, 21, 37, 39, 44,
 54
 Hasselt : 26, 36, 39, 43, 46, 55
 Henegouwen : 47

Herentals : 39	Oudenaarde : 17, 26, 34, 37, 39, 44, 55, 64
Ieper : 32-33, 37, 39, 45-47, 54, 57	Roesbrugge-Haringe : 14, 38-39, 45
Kempen : 9, 22	Roeselare : 7, 24, 38-39, 45, 55
Kortrijk : 13, 33, 38-39, 45-47, 55, 57	Ronse : 39-40
Leuven : 22, 32, 36, 39, 43, 46, 49, 54, 63	Sint-Niklaas : 17, 19, 37, 39, 44, 54, 63
Lier : 6-7, 9, 24, 35, 39, 43, 55, 62	Sint-Truiden : 16, 22, 36, 39, 43, 55
Limburg : 15, 26-27, 36, 39-40, 42-43, 57, 62-63	Temse : 10, 37, 39, 44
Lokeren : 14, 19, 37, 39, 44, 55, 64	Tielt : 20, 28-29, 38-39, 45, 54
Luik (prov.) : 47	Tienen : 24, 29-30, 36, 39, 43, 55
Luxemburg : 47	Tongerren : 24, 27, 36, 39, 43, 46, 54
Mechelen : 9, 15, 28, 35, 39, 43, 55, 62	Torhout : 7, 20, 29, 38-39, 45, 55
Meulebeke : 7, 20, 38-39, 45	Turnhout : 8, 22, 35, 39, 43, 55
Mol : 25, 39	Veurne : 7, 20, 31, 38-39, 45, 55, 65
Namen (prov.) : 47	Vilvoorde : 9, 33, 36, 39, 43
Nieuwpoort : 11, 38-39, 45, 55	Waregem : 20, 38-39, 45
Ninove : 39	Westerlo : 25
Oostende : 23, 38-39, 45-46, 55, 57	West-Vlaanderen : 6, 10, 18, 37-40, 44-45, 65
Oost-Vlaanderen : 10, 36-38, 40, 42, 44, 50, 63-64	Zele : 14

3. — NIEUWSBLADEN

Advertentieblad van Lier : 6-7, 35, 43, 52
Advertentieblad (Meulebeke) : 7, 38, 45, 51
Advertentieblad (Roeselare) : 7, 38, 45, 51, 55
Advertentieblad (Torhout) : 7, 38, 45, 52
Advertentieblad der stad Veurne : 7, 38, 45, 52, 65
Aelstenaer, De : 7, 36, 44, 51
Aenkondiger van Boom, De : 7-8, 35, 43, 51
Aenkondiger van het land van Aelst : 8, 36, 44, 52
Aenkondigingsblad van Beveren : 8, 36, 44, 51
Aenkondigingsblad van Turnhout, Het : 8-9, 21, 35, 43, 47, 53, 59, 61
Algemeen Aenkondigings-Blad van Mechelen : 9-10, 35, 41, 43, 52, 62
Algemeen Nieuws- en Aenkondigingsblad van Aelst : 17
Annonce de Courtrai : 47
Annonce d'Ypres, L' : 47
Annoncenblad van Geerardsbergen : 10, 37, 44, 52
Annoncenblad van Oost- en West-Vlaanderen : 10, 36, 41, 44, 52
Annoncenblad van Temsche : 10, 37, 44, 51
Avenir, L' : 5, 47
Belgisch Leeuwke, Het : 61
Beurzen-Courant : 10-11, 41, 53-54, 56, 67
Bien Public, Le : 31, 47, 50, 57

Bode der stad en haven van Nieupoort, De : 11, 38, 45, 52, 55
Boterkooper van Dixmude, De : 11, 37, 45, 53-54
Boterkuipje, 't : 11-12, 37, 45, 53-54
Brabandsche Leeuw, De : 12, 35, 39, 41, 43, 51
Broedermin, De : 12, 17, 33, 36, 44, 49, 53-54, 56-58, 63, 67-68
Burgerwelzyn : 13, 37, 44, 53-54, 56, 61

Chronique de Courtrai, La : 47
Courrier du Limbourg, Le : 27
Courrier d'Ypres, Le : 47
Cultivateur, Le : 24

Dagblad van Kortryk : 13, 38, 45, 51, 55
Demerbode, Den : 15
Denderbode, Den : 13-14, 31, 36, 44, 50, 53, 57, 64
Dixmudenaer, De : 14, 37, 45, 51, 54
Dorpsbode, De : 14, 38, 45, 51
Durmbode, De : 14, 37, 44, 52
Dylbode, De : 14-15, 35, 43, 52, 62
Dyle- en Demerbode, De : 15, 35, 43, 53-54

Echo de Courtrai, L' : 47
Eecloonær, De : 15, 37, 45, 52, 55, 65
Eendragt der provincie Limburg, De : 15-16, 36, 43, 51, 55
Eijerboer, De : 16, 35, 41, 42, 52, 61

Feuille d'Ostende : 24

Gazet van Dendermonde : 16, 36, 44, 52, 64
Gazet van Geerardsbergen : 16-17, 37, 44, 51, 54, 65
Gazet van St. Nicolaes : 17, 37, 44, 53-54
Gazette van Aelst : 17, 36, 44, 51
Gazette van Audenaerde : 17-18, 21, 37, 41, 44, 50, 53, 55, 58, 64
Gazette van Brugge : 18, 37, 44, 53-54, 61
Gazette van Gent : 17-19, 36, 44, 48-49, 52, 54, 60, 63, 68
Gazette van het land van Waes : 19, 37, 44, 49, 53-54, 63
Gazette van Lokeren : 19-20, 37, 44, 52, 58, 64
Gazette van Thielt : 20, 29, 33, 38, 45, 49, 53-54, 57, 61
Gazette van Thourout : 20, 38, 45, 51, 55, 65
Gazette van Veurne : 20, 38, 45, 51, 55
Gazette van Waereghem : 20-21, 38, 41, 45, 51, 65
Geeraerdsbergenaer, De : 21, 41, 50, 52, 54
Gentschen Mercurius : 21, 36, 44, 52, 60

Handelsblad van Antwerpen, Het : 21-22, 28, 35, 42, 48-49, 53, 57, 64, 67-68
Haspengouwer, De : 22, 36, 43, 51, 55

Impartial de Bruges, L' : 20, 47

Journal d'Anvers : 47, 57
Journal de Bruges : 20, 33, 47
Journal des Petites Affiches de l'arrondissement de Louvain : 22, 36, 41, 43, 46,
53-54, 63, 69

Kempenaer, De : 22-23, 35, 43, 52, 62
 Kust-Bode, De : 23-24, 38, 41, 45, 53, 55

 Landbouwer, De (Roeselare) : 24, 38, 45, 51, 55
 Landbouwer, De (Tienen) : 24, 36, 41, 43, 51, 55
 Limburger, De : 24, 36, 52, 54
 Limburgsch Nieuws- en Aenkondigingsblad : 24

 Mechelsch Berigt : 10, 15
 Mémorial de Courtrai, Le : 47
 Messenger de Gand, Le : 5, 13, 19, 30, 47, 50, 57

 National, Le : 5
 Nethebode, De : 24-25, 35, 43, 52, 62, 69
 Nieuwe Gazette van Thielt : 20, 48
 Nieuwsblad van Diest, Het : 25, 35, 43, 52, 65
 Nieuwsblad van Gheel, Het : 25-26, 30, 35, 43, 49, 53-54, 58, 62
 Nieuwsblad der provincie Limburg : 61
 Nieuws- en Annoncenblad van Audenaerde : 26, 37, 44, 52, 64
 Nouvelliste de Gand, Le : 34, 47, 50

 Observateur belge, L' : 20
 Onafhankelyke, De : 5, 20, 26, 36, 43, 53, 55, 57, 61, 66
 Onpartydige, De : 26-27, 36, 44, 52, 64

 Pachter van Gheel, De : 26, 28, 35, 43, 53-54, 62
 Patrie, La : 13, 29, 47, 50
 Postryder der provincie Limburg, De : 27, 36, 43, 52, 54, 62-63
 Précurseur, Le : 47, 57
 Progrès, Le : 33, 47
 Propagateur d'Ypres, Le : 33, 47

 Schelde, De : 27-28, 35, 42, 53, 67
 Standaard van Vlaenderen : 13, 28, 37, 44, 53-54, 56-57, 60
 Standaert van Mechelen, De : 28, 35, 43, 52, 62

 Thieltenaer, De : 20, 28-29, 30, 38, 45, 50, 53-54, 56-57, 65
 Thieltse Bode, De : 29, 38, 45, 52
 Thiensch Nieuws- en Aenkondigingsblad : 29, 36, 43, 51, 55
 Thouroutenaer, De : 29, 38, 45, 49, 52, 65
 Thouroutsch Blad : 29-30, 38, 45, 51, 55
 Tirlmontois, Le — De Thienenaer : 30, 36, 41, 43, 51
 Tyd, De : 30, 35, 41, 43, 53-54, 60

 Vaderland, Het : 30, 33, 37, 43, 50, 53-54, 57
 Vaderlander, Den : 30, 50
 Verbond van Aelst, Het : 13, 30-31, 36, 44, 50, 53, 56-57, 65
 Veurnaer, De : 31, 38, 45, 51, 55
 Vlaemsch België : 66
 Vlaemsche Belgen, De : 66
 Vlaemsche Land, Het : 30
 Vlaemsche Stem, De : 31-32, 35, 42, 52, 60
 Vlaming, De : 30, 32, 37, 44, 50, 53-54, 56-57, 60

Volksvriend, De : 32, 37, 45, 51-52, 54

Waerheid, De : 32, 36, 41, 43, 49, 53-54, 56, 63

Weekblad van Dixmude : 12, 32-33, 37, 45, 52, 54

Weekblad van Kortryk : 33, 38, 45, 51, 55

Weergalm van Diest, Den : 25

Yperling, Den : 33, 37, 45, 53-54

Zennebode, De : 33, 36, 43, 51

Zondagbode, De : 33, 37, 44, 52

Zondagsblad, Het : 33-34, 37, 44, 48, 50-51

Zondagsblad van Audenaerde : 34, 37, 44, 52, 64

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	3-4
I. Alfabetische lijst van de Vlaamsenieuwsbladen uit 1855-1856	5-34
II. Getalsterkte en verspreiding	35-41
III. Periodiciteit	42-47
IV. Abonnementsaantal	48-50
V. Partijpers, informatie- en aankondigingsbladen	51-58
VI. Betekenis voor de Vlaamse Beweging	59-67
BESLUIT	68-70
Geciteerde werken	71-73
Indices	74-79

PUBLICATIONS DU CENTRE
UITGAVEN VAN HET CENTRUM

- Cahiers 1.** **Bijdragen 1.**
Neuf rapports sur les sources de l'histoire contemporaine de la Belgique — Negen verslagen betreffende de bronnen van de Belgische hedendaagse geschiedenis. 1957. fr. 45 (abonnement fr. 38)
- Cahiers 2.** **Bijdragen 2.**
A. Simon, Notes sur les archives ecclésiastiques. 1957.
fr. 45 (abonnement fr. 38)
- Cahiers 3.** **Bijdragen 3.**
A. Simon, Inventaires d'archives. (Papiers Villermont. Archives de la nonciature à Bruxelles. Archives des églises protestantes.) 1957.
fr. 45 (abonnement fr. 38)
- Bijdragen 4.** **Cahiers 4.**
A. Vermeersch en **H. Wouters**, Bijdragen tot de geschiedenis van de Belgische Pers 1830-1848. 1958. fr. 175 (abonnement fr. 150)
- Cahiers 5.** **Bijdragen 5.**
A. Simon, Inventaires d'archives. (Évêché de Namur. Château de Gaesbeek. Famille Van Meenen. Cure de Sainte-Gudule, Bruxelles. Famille Croij. Église Évangélique (Verviers). 1958.
fr. 55 (abonnement fr. 47)
- Cahiers 6.** **Bijdragen 6.**
J. Leclercq-Paulissen, Contribution à l'histoire de la presse tournaisienne depuis ses origines jusqu'en 1914. 1958.
fr. 80 (abonnement fr. 68)
- Bijdragen 7.** **Cahiers 7.**
W. Theuns, De organieke wet op het middelbaar onderwijs (1 juni 1850) en de conventie van Antwerpen. 1959.
fr. 40 (abonnement fr. 34)
- Bijdragen 8.** **Cahiers 8.**
M. De Vroede, Bibliografische inleiding tot de studie van de Vlaamse Beweging, 1830-1860. 1959. fr. 260 (abonnement fr. 225)
- Cahiers 9.** **Bijdragen 9.**
M. Colle-Michel, Les archives de la S.A. Cockerill-Ougrée des origines à nos jours, 1959. fr. 45 (abonnement fr. 38)
- Cahiers 10.** **Bijdragen 10.**
A. Simon, Réunions des évêques de Belgique 1830-1867, procès-verbaux. 1960. fr. 180 (abonnement fr. 152)

Bijdragen II.

Cahiers II.

S. Vervaeck, De samenstelling van de gegoede stand te Mechelen op het einde van de XVIIIe eeuw en in het begin van de XIXe eeuw (1796-1813). Een metodologisch onderzoek. 1960.

fr. 40 (abonnement fr. 34)

Mémoires I.

Verhandelingen I.

R. Devleeshouwer, Les Belges et le danger de guerre (1910-1914). 1958.

fr. 160 (abonnement fr. 140)

Verhandelingen II.

Mémoires II.

D. De Weerd, De Gentse textielbewerders en arbeidersbeweging tussen 1866 en 1881. Bijdrage tot de sociale geschiedenis van Gent. 1959.

fr. 140 (abonnement fr. 120)

Mémoires III.

Verhandelingen III.

Colette Lebas, L'union des catholiques et des libéraux de 1839 à 1847. Etude sur les pouvoirs exécutif et législatif. 1960.

fr. 260 (abonnement fr. 225)

Verhandelingen IV.

Mémoires IV.

Romain Van Eenoo, Een bijdrage tot de geschiedenis der arbeidersbeweging te Brugge (1864-1914). 1960.

fr. 200 (abonnement fr. 170)